

Sovyetler Birliği İdeolojisinin Azerbaycan Folkoru Üzerindeki Etkisi (1920-1930`lu Yıllar)

Arzu Guliyeva

Lisansüstü Eğitim, Öğretim ve Araştırma Enstitüsüne Türk Dili ve
Edebiyatı Yüksek Lisans Tezi olarak sunulmuştur.

Doğu Akdeniz Üniversitesi
Eylül 2021
Gazimağusa, Kuzey Kıbrıs

Lisansüstü Eğitim, Öğretim ve Araştırma Enstitüsü onayı

Prof. Dr. Ali Hakan Ulusoy
L.E.Ö.A. Enstitüsü Müdürü

Bu tezin Türk Dili ve Edebiyatı Yüksek Lisans derecesinin gerekleri doğrultusunda hazırlandığını onaylarım.

Prof. Dr. Adnan Akgün
Türk Dili ve Edebiyatı Bölüm Başkanı

Bu tezi okuyup değerlendirdiğimizi, tezin nitelik bakımından Türk Dili ve Edebiyatı Yüksek Lisans derecesinin gerekleri doğrultusunda hazırlandığını onaylarız.

Yrd. Doç. Dr. Elnara Bashirova
Tez Danışmanı

Değerlendirme Komitesi

1. Doç. Dr. Burak Gökbulut

2. Yrd. Doç. Dr. Elnara Bashirova

3. Yrd. Doç. Dr. Nazim Muradov

ÖZ

1920-1930`lu yıllarda Sovyetler Birliği Azerbaycan halk edebiyatına baskı uygulayarak kendi ideolojisini edebiyata empoze etmiş, diğer alanlarda olduğu gibi folklor alanında da yeni düşüncenin yaranmasına neden olmuştur.

Tarımsal alanda kullanılan kolhoz¹,folklor alanında kullanılan proletar² kelimesi buna örnek olabilir.

Çalışmanın genelinde, SSCB`nin³ Azerbaycan tarihine, kültürüne, millî ve manevî değerlerine yaptığı olumsuz etkiler üzerinde durulacaktır.

Araştırmacılar, örneğin H.Araslı, M.Tehmasib SSCB`nin Azerbaycan folkloruna etkisini iki yönden araştırmıştır. Bunlardan birincisi folklor çalışmalarına, ikincisi folklor ürünlerine yöneliktir.

Bu tezin amacı Metin Merkezli Kurama dayanarak folklor ürünlerini incelemektir. Adaptasyon ve harmonizasyon⁴, yani, uyarlama ve yeniden kurma metinleri üzerinde yapılacak olan incelemelerde yeni söz ve ifadeler üzerinde durulacaktır.

Sovyetler Birliğinin milletleri kontrol etmesinde önemli rol oynayan folklor, Sovyet ideolojisini destekleyen yeni kimlikli insan yaratma düşüncesinde önemli unsur olmuştur ve bu nedenle halk edebiyatı örneklerinde devrim liderleri örneğin Lenin, Stalin, devrimin getirdiği değişiklikler, yenilikler halk kitleleri tarafından benimsetilmeye çalışılmıştır.

¹ Kolhoz: Kolhoz-SSCB'nde tarım sektöründe örgütlenen "kolektif tarımla" uğraşan birlikler olarak tanımlanırlar.

² Proletar: emekçi, işçi

³ SSCB: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği

⁴ Harmonizasyon: uyumlu hâle getirme

Araştırmanın birinci bölümünde, Bolşevik⁵'lerin Azerbaycan'ı işgal etmesi ve bu topraklarda yapmış olduğu baskılar yer almaktadır. Bu bölümde folklor alanı dışında din, dil ve kültüre yapılan değişiklikler de incelenmeye çalışılacaktır.

Araştırmanın ikinci bölümünde, Azerbaycan folklor edebiyatının 1920-1930'lu yıllardaki durumu değerlendirilecek, o dönemde değiştirilen veya yeni yazılan destan örnekleri incelenecektir.

Çalışmanın asıl amacı SSCB⁶'nin Azerbaycan folkloruna uyguladığı ideolojiyi örneklerle açıklamak ve bu örneklerin çoğunun ne kadar yapmacık olduğunu göstermektir. Bunun nedeni ise halkın bu ideolojiyi kendi iradesi ile değil, rejimin baskısı ile kabullenmesidir.

Anahtar kelimeler: Halk edebiyatı, Azerbaycan folkloru, Destan, Âşık Edebiyatı, SSCB

⁵ Bolşevik: Lenin ve düşüncelerini destekleyen bir topluluk oluştu ve bu topluluğa “Bolşevik” adı verildi. Rusça “çoğunluk” anlamına gelmektedir.

⁶ SSCB-Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği

ABSTRACT

In the 1920-1930s, the Soviet Union imposed pressure on Azerbaijani folk literature, imposing its own ideology on literature, and led to the creation of new ideas in the field of folklore, as in other fields. The word collective farm used in agriculture and the word proletar used in folklore can be examples of this.

The study will be emphasized the negative effects of the USSR on the history, culture, national and spiritual values of Azerbaijan.

Researchers, for example, H.Arashlı, M.Tehmasib, investigated the influence of the USSR on Azerbaijani folklore in two ways. The first of these is for folklore studies, the second is for folklore products.

This thesis aims to examine folklore products based on Text-Centered Theory. Adaptation and harmonization, that is, new words, expressions, and thoughts will be emphasized in the examinations to be made on adaptation and reconstruction texts.

Folklore, which played an important role in the Soviet Union's control of the nations, became a cultural element in the idea of creating a new identity that supports the Soviet ideology, and therefore, the leaders of the revolution, such as Lenin, Stalin, the changes and innovations brought by the revolution were tried to be adopted by the masses of the people in the examples of folk literature.

The first part of the research is included the occupation of Azerbaijan by the Bolsheviks and their pressure on these lands. In this section, apart from folklore, the changes made to religion, language, and culture will also be examined.

The second part of the research will be evaluated the situation of Azerbaijani folklore literature in the 1920s-1930s, and examples of folk literature that have been changed or newly written in that period will be examined.

The main purpose of the study is to explain the ideology applied by the USSR to Azerbaijani folklore with examples and to show how artificial most of these examples are. The reason for this is that the people accept this ideology not by their own will, but by the pressure of the regime. The fate of those who did not support and oppose this thought resulted in death or exile.

Keywords: Folk literature, Azerbaijani folklore, Epos, Minstrel literature, USSR

İÇİNDEKİLER

ÖZ	iii
ABSTRACT	v
1 GİRİŞ	1
1.1 Azerbaycan Halkına Uygulanan İdeolojik Baskılar (1920 - 1939).....	3
2 ÂŞIKLIK SANATI ÜZERİNDE SSCB İZLERİ.....	18
2.1 Köroğlu ve Dede Korkut Destanlarına Rejimin Etkisi.....	22
2.2 SSCB Döneminde Yaratılan Destanlar	24
2.3 Âşık Şiirleri Üzerine.....	33
2.4 Destanlar ve Kaçak Edebiyatı	38
3 SONUÇ	40
KAYNAKLAR	41

Bölüm 1

GİRİŞ

İşgal ettiği topraklarda kendi ideolojisini yaymakta olan Ruslar asimilasyon⁷ çalışmalarını halkları itaat altında tutabilmek için kullanmaktaydı. Dininden, milliyetinden aslı olmayarak herkesi kendi sisteminin bir parçası hâline getirmeyi planlıyordu. SSCB işgal ettiği halkların etnik ve dinî medeniyetine etki ediyor, rejime uygun olmayan her türlü malzemeyi “sovyetleştirmeye” çalışıyordu. İdeolojiye uygun edebiyat örneklerinde “kolhoz”, “Lenin”, “yoldaş” ifadelerinin olması bunun bir kanıtıdır.

Halkı nasıl yöneteceğini iyi bilen Ruslar öncelikle onun folklorunu değiştirmeye ve kendisine uygun şekilde düzenlemeye çalıştı. Bunun için en uygun yol âşık edebiyatı olduğundan, SSCB’ni, Lenin, Stalin gibi liderleri övecek, komünizmi⁸ insanlar arasında yayacak âşıklar yetiştirmeye çalıştılar. Âşıklarla ilgili kurultay toplantıları düzenlediler (1928-1984) ve 1928 yılındaki kurultay Azerbaycan tarihinde âşıklarla ilgili ilk kurultay olduğu için büyük ilgiyle karşılandı. SSCB ve onun ideolojisini öven âşıklar ödül törenlerine katılıyor, halkın karşısında onlara ödülleri sunuluyordu. Bununla birlikte birçok destanlar rejmin ideolojisine uygun gelmediği için yasaklanmış onun yerine kolhoz, sovhoz, traktör, pioner vb. yabancı kelimelerin de kullanıldığı yeni destanlar ortaya çıkmıştı.

⁷ Asimilasyon- Bireyin veya grubun kendi kültürel kimliğinden, kültürel geçmişinden, yaşam tarzından sıyrılarak, başka bir kültürü özümsemesi süreci olarak tanımlanmaktadır.

⁸ Komünizm-Özel mülkiyetin olmadığı, bütün malların, üretim araçlarının topluma ait bulunduğu, bunları herkesin ortaklaşa kullandığı toplum düzeni

*“Galib gel düşmana sen, Kızıl Ordu⁹!
Yazdım dastanını men, Kızıl Ordu!
Kamal deyer sene can, Kızıl Ordu!
Süngünle düşmeni vur, gele bilmez.” (Ahundov, 1972: 437).*

“Kemal” adlı destandan örnek olarak gösterilmiş olan bu şiirde yazar “Kızıl Ordu” ifadesini kullanarak SSCB ordusunu kurtarıcı, kahraman olarak görüyor ve onu desteklediğini açıkça ifade ediyor. Onun için destan yazan şair, gerekirse canını da vereceğini dile getirir. Kıtaya dikkat ettiğimizde ölçü ve kafiyeye açısından hecenin on birlik ölçüsüne uygun olsa da, gerçek bir destan örneği sayılmaz. Yaratıcılık açısından zengin olmayan bu örnek halk tarafından değil de bir kişi tarafından, rejimin isteği ile yaratıldığı için halk edebiyatı örneği denilemeyecek kadar edebî bakımdan yoksundur.

Yasaklanmalar sadece folklorda değil, aynı zamanda yazılı edebiyatta da kendini göstermekteydi. Halkın hafızasından onun kimliğini yok etmenin en kolay yolunu onun aydınlarını öldürmekte gören Sovyetler, ilk olarak “Türk” adına yasak getirdi ve böylelikle, ziyalıları “pantürkçü”, “halk düşmanı” adlandırarak ortadan kaldırdı. Özellikle 1930’lu yıllardan başlayarak Türkçülük ruhunu gizlemeyen, dilini, dinini savunan, milliyetçi düşünceleri yüzünden çok sayıda şair, yazar, farklı dallarda yetişen sanatçılar kendi yurtlarından sürgün edilmeye ya da direkt kurşuna dizilerek öldürülmeye başlandı. 1937 ve sonraki yıllarda Hüseyin Cavit (1882-1941) Ahmet Cevat, (1892-1937), Yusuf Vezir Çemenzeminli (1887-1943), Almas Yıldırım (1907-1952), Mikayıl Müşfik (1908-1938), Salman Mümtaz (1884-1941) ve Azerbaycan halkının önde gelen diğer isimleri bu kanlı rejimin kurbanı idiler.

“Cafer Cabbarlı iki kez, Ömer Faik Nemanzade dört kez, Ahmet Cevat iki kez hapsedildi. Buradaki asıl maksat gelecekte yapılacak senzura ve repressiona hazırlıktı. Kiminin bedensel olarak hapsedildiği, kiminin de düşüncesinin kısıtlandığı bir

⁹ Kızıl Ordu-1946’ya dek Sovyetler Birliği’nin silahlı kuvvetleri.

dönemdi, Rus istilasî dönemi. Milli düşünceyle birlikte dinî düşünceyi de kabul etmeyen Bolşevik rejimi “panislamist” siyaseti ile İslam’a karşı bir devir başlattı”. (Gasımov, 2001: 30). Yeni düzenin ortaya çıkardığı yazarlarını Sosyalizm¹⁰ kalıbına sokmakla yetinmeyen Ruslar, klasik yazarları da Sosyalizmin bir parçası olarak göstermeye çalışmıştır. Nizami’yi ütöpik sosyalist, Fuzuli’yi ateist, Nesimi’yi ise sufilikten kopararak materyalizmin yazarı olarak adlandırdı...

1.1 Azerbaycan Halkına Uygulanan İdeolojik Baskılar (1920-1939)

XIX. yüzyılda Rusya’da baş veren iç savaş sonucu işgal altında tutulan ülkeler kendi özgürlüklerini kazanma yolunda adımlar attı. Özgürlüğünü kazanan milletler arasında Azerbaycan halkı, Türk İslam dünyasında bir ilke imza atarak 1918 senesinde ilk demokratik devlet olan Azerbaycan Cumhuriyeti’ni kurmuş ve Muhammed Emin Resulzâde’nin başkanlığında önemli adımlar atılmıştır. Buna örnek olarak; Türk dilinin Devlet dili olması yönünde alınan karar, bayrak, istiklal marşı ve başka devlet sembolleri ile ilgili yapılan çalışmalar, millî ordunun kurulması, ilk devlet üniversitesinin açılması, toprak reformu, ilk devlet bankasının kurulması yapılan çalışmalar arasındadır.

“Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti döneminde Çarlık devrinde uygulanan Ruslaştırma politikaları tersine çevrilerek Kuzey Azerbaycan’da modern ulusal kimliğin geliştirilmesi ve pekiştirilmesi yönünde çok önemli adımlar atılmıştır.” (Turan, 2018: 435)

23 ay varlığını sürdüren Azerbaycan Cumhuriyeti’nin ister siyaset isterse de edebiyat alanında aldığı en önemli kararlardan biri alfabe konusudur. Hükümet 21

¹⁰ Sosyalizm- Üretim araçlarının kamunun, devletin elinde olması, ekonomik etkinliklerin kâr yerine insanların gereksinimlerini karşılaması gerektiğini öne süren, değer olarak emeğe önem veren, toplumun örgütlenmesinde köklü değişiklikler amaçlayan siyasal öğreti.

Mart 1919 tarihinde alfabe değişikliği ile ilgili çalışma yürütmek üzere bir komite oluşturulmasına karar vermiştir.

“Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti Hkmeti, 21 Mart 1919 tarihli toplantısında bu iş için bir komite oluşturulmasını karara bağlamıştı. Bu karar, 19 Haziran 1919 tarihli gazetelerde; “Yeni Elifbaları muayene ve tenqid¹¹ etmek için Bakü’de hususi bir komisyon yaratılmıştır” şeklinde halka duyurulmuştur.” (Aslan, 2004: 20).

Kuzey Azerbaycan, Cumhuriyetini tüm dünyaya ilan ettiği bir zamanda Güney Azerbaycan’da Azadistan devleti kuruldu. Bununla ilgili eski Azerbaycan devlet başkanı (1992 - 1993) Ebulfaz Elçibey kendi araştırmasında bu konuyu aşağıdaki şekilde açıklıyor:

“Byk zgr Azerbaycan’ı yaratmak için tarih bir fırsat sundu. Azatistan Devlet Başkanı şeyh Muhammed Hıybnı, ADR Başkanı Muhammed Emin Resulzde’den yardım istedi ve onu ortak faaliyetlere davet etti. Azerbaycan’ın gneyle kuzey haritası bir bütün olarak çizildi. 1919 ve 1920’in ilk yarısı, Azerbaycan’ın bütünlük duygusunun en yüksek zirvesine, ulusal bütünlük ruhuna ulaştığı dönemdi. Bu dönemde Hıybnı’nın önderliğindeki Azerbaycan Demokrat Partisi, Azerbaycan halkının görüşünü, ortak ruhunu temsil ederek, "Sevgili yurttaşlar, sevgili yurttaşlar!" başlıklı müracaatında "demokrasi, uyanış, toplanın, hazır olun! Cesaret, ey vatandaşlar, cesaret! Özgür ve bağımsız Azerbaycan halkına zafer! Kurtuluş ve mutluluk yolunda gidiyor!" dedi”. (Elçibey, 2004: 180)

Anlaşıldığı üzere kuzeyde Cumhuriyetin kurulmasıyla birlikte güney tarafı Kuzey Azerbaycan’la birleşmek ve haritayı eskisi gibi, yani bir bütün olarak çizmek istemiştir. Kızıl Ordu’nun Azerbaycan Cumhuriyeti’ni işgal etmesi zerine Gneyle Kuzey Azerbaycan’ın bir bütün olarak birleşmesi düşüncesi de gerçekleşememiştir.

İşgalin ilk yıllarında Sovyetler halkın arzu ettiği şekilde, kendi asıl kimliğini gizleyerek idare sistemini kurmaktaydı. Sovyetler Birliği Komünizmin gelecek vaat ettiği dşncisini halka aşılamak ve bu sayede şeytan planlarını hayata geçirmeyi hedeflemekteydiler...

¹¹ Tenqid- Eleştiri

Dil konusunda halkın özgürlüğüne dokunmayacağını, kendi dillerinde yazıp okuyabileceklerini söylüyorlardı. Örneğin o yıllarda gazetelerde Türk dilinde makaleler yayımlanıyor, şiirler söyleniyordu. 1921 yılında “Kızıl Tabur¹²”a söylenmiş bir şiir örneği:

*Mən Əfruzam ayrılıram elimdən,
Zara gəldim¹³ bəyin, xanın əlindən.
Məni də qoş, Abbasqulu¹⁴, dəstənə,
Adım düşsün nəğmələrə, dastana.
Qırıldı qanadım, qolum yox.
Dörd yanımda düşmənim çox, zalım çox.
Səndən başqa kimsənəm¹⁵ yox, kimim yox.
Məni də qoş, Abbasqulu, dəstənə,
Adım düşsün nəğmələrə, dastana.*

*At minərəm, bir ər oğlu ər kimi,
Döyüşlərə girişərəm nər kimi,
Qoruyaram Sədarəyi, Kərkimi¹⁶,
Məni də qoş, Abbasqulu, dəstənə,
Adım düşsün nəğmələrə, dastana.* (Şamil, 2001: 81-82)

Araştırmacı Ali Şamil “Türk edebiyatı araştırmacısı Emin Abid” adlı makalesinde şöyle diyor: “1928-1930’lu yıllarda Emin Abid’in Dede Korkut’la ilgili iki makalesi yayımlanıyor. Bu makaleler ise Dede Korkut’la ilgili araştırmaların temeli oluyor. Emin Abid, destanın el yazmasında bulunan bazı kelimeleri Azerbaycan Türkçesi ile okuyarak yer adlarının Azerbaycanda ve ona yakın bölgelerde bulunduğunu göstermiş olsa da, mahallilikten çok uzak bir düşünce ile Kitab-ı Dede Korkut’u genel Türk abidesi olarak araştırır”¹⁷

Rejim farklı alanlarda, devlet dairelerinde halkın saygın, ziyalı kişilerini çalıştırmakla aslında bu sisteme güvenmek gerektiğini hedefliyordu. Sovyetler

¹² Kızıl Tabur- Abbaskulu Bey Şadlinski tarafından gönüllülerden oluşan silahlı bir direnişi örgütüdür.

¹³ Zara gekmek-Bezme, Bıkmak

¹⁴ Abbasgulu- Abbaskulu Bey Şadlinski (Azerbaycan’ca Abbasqulu bəy Xanbaba bəy oğlu Şadlinski) Ermenistan ve Nahçıvan’da Sovyet yönetiminin tesisinde önemli rol oynamış, Sovyet devrimci, "Kızıl Tabur" adı verilen partizan çetesinin lideri.

¹⁵ Kimsenem- Hiç kimim

¹⁶ Sederek, Kerki- Nahçıvanda yer adları.

¹⁷ <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/136059> Erişim tarihi: 07.06.2021

döneminde çekilen filmler bile Sovyet düşüncesi altında mecburen onlara hitap edecek şekilde kurgulanıyordu. Senzor Komitesinin onayı olmadan hiç bir yayım mümkün değildi. Buna örnek Axırınca aşırım (Son Geçit) (1971), Böyük Dayaq (Büyük Dayanak) (1962), Əhməd Haradadır? (Ahmet Nerededir?) (1963), Bizim Cebiş Müellim (Bizim Cebiş Hoca) (1969), Dəli Kür (Deli Kür) (1969), Şehirli Xalat (Sihirli Halat) (1964). Türk düşüncesine ters olan birçok olaylar bu yıllarda meydana geldi. Kadınlar kendi anne babalarına karşı geliyor, Rus düşüncesi ile kendi özgürlüklerini aramaya çalışıyorlardı. Buna örnek olarak Samet Vurgun'un (1906-1956) "Aygün" piyesi tiyatrodan oynandıktan sonra izleyici kadınların baş örtülerini oturdukları koltukta bırakarak yeniliğe evet demelerini söyleyebiliriz.

Sovyetler döneminde farklı imzalarla dergilerde yazılar yayımlanıyordu. Bunlardan biri Gardaşoğlanları¹⁸ imzası taşıyan yazı idi. Yazının dikkat çeken yönü eski zamanların geri döneceğine inanan, insanlardan zekat adı ile para alan mollaları ifşa etmesiydi. Bu türlü yazılar lakab, takma adlarla yazılır ve halka sunulurdu. Bu yazıların asıl amacı halkın gözünü boyamaya çalışanları ifşa etmek idi. "Molla Nasreddin" dergisinin 20 Aralık 1924 yılında yayımlanan 24 numaralı yazısından bir örnek:

"İmam emmi, bizim köyün bahtından mıdır, ya nedendir ki hiç başımızdan bela eksik olmuyor. Böceklere, farelere karşı mücadele edip buğdayı eve yığdık. Şimdi yeni fareler çıkmış. En büyüğü Şeyh Yusuf, Hacı Molla Emir Ali, Şeyh İsa, Rezzak Hudabahiş oğlu. Toprak Dairesinden rica ediyoruz ki böceklere ve farelere karşı mücadelede bize yardım etdikleri gibi, bu yeni mücadelede de bize yardım etsinler". (Muhbir,1974: 6.)

Sovyetler Birliği'nin yürüttüğü siyasetin ilk kurbanı Azerbaycan Cumhuriyeti olmuştur. Azerbaycan'ın zıyalılarını cinayet işleyenlerle aynı hapisanede tutulması halkın değerlerinin ruslar tarafından nasıl alçaldığının bir diğer göstergesidir. O

¹⁸ Gardaşoğlanları- Sovyetler döneminde gazete ve dergilerde çıkan yazılar farklı isimler adı altında okuyucu ile buluşuyordu. Yazarın asıl kimliğini gizlemesinin nedeni rejimden kaçmaktı.

dönemde halkın büyük kısmı yazma okuma bilmediği için bu gelişmelerden habersizlerdi. Bu yüzden önde gelen aydınlar, eğitilmiş kesim halka doğruları gösterme çabası içerisindeydiler. Bu durum bolşevizm siyasetine ters olduğu için okumuş, aydın kişileri repression¹⁹ kurbanı ettiler.

Yasaklanmaların getirildiği dönemde müzik aleti olan tar, muhakeme edilerek 1929 senesinde yasaklandı. Folklorik öğelerden olan nağmeleri Türk medeniyeti değil de Kafkasya halklarının ortak yaratıcılığı olarak göstermekle halkımız öz kökünden uzaklaştırılmaya çalışılıyordu. “Aslı ile Kerem”, “Âşık Garip”, “Şah İsmayil” destanları ve başka halk edebiyatı örnekleri de sosyalist düşünceyi yaşatmadığı, fabrika hayatını övmediği, işçi sınıfının ruhunu yansıtmadığı gerekçesiyle yasaklandı. Bu yasaklanmalar sonucu olarak eskiyle yeni karşı karşıya geldi. Sovyetlerin kararlarına uyan kalem adamları, yazarlar bunu kendi yazılarında da belirtmekten buna karşı gelen kesim ise halkı savunuyordu. Bunu o dönemde iki farklı düşünceyle yazılan bir şiir ile özetlersek:

*Oxuma tar, oxuma tar,
Seni sevmir proletar²⁰.
Ötme dedim, ötme tar,
İstemeyir proletar
Sende çalınsın qatar. (S. Rüstem) (Gasımov, 2011: 141)*

*Oxu tar, oxu tar!...
Sesinden en letif şiir-ler dinleyim
Oxu, tar, bir kadar...
Nağmeni su kimi alışan ruhuma çileyim
Oxu tar!
Seni kim unudar?
Ey geniş kitlenin acısı, şerbeti
Alovlu seneti! (M. Müşfik) (Gasımov, 2011: 141)*

¹⁹ Repression- Baskı

²⁰ Proletar- Proletarya kelimesi Latince bir sözcük olan Proles'ten türetilmiştir. "En alt sınıf" anlamına gelen bu sözcük, zor koşullar altında çalışan kişileri tanımlamak için kullanılır. Sovyetlerde bu ifade Proletarya devrimi olarak tarihe geçmiştir. Proletarya Diktatörlüğü iki aşamadan oluşur. İlk aşamaya sosyalizm, ikinci aşamaya ise komünizm adı verilmiştir.

Kıtalarla dikkat ettiğimizde ilk kıtanın yazarı Süleyman Rüstem müzik aletimiz olan “tar”ın Sovyetler tarafından sevilmediğini ve bu yüzden yenilikçi olan S. Rüstem onun rejime boyun eğmesi gerektiğini öne sürerken diğer yandan Mikayıl Müşfik “oxu tar, oxu tar” diyerek halkın geçmişten günümüze kadar gelip çıkmış değerini, manevî varlığını savunuyor ve onun halkın sesi olduğunu vurguluyor.

Tar yasaklandıktan sonra konservatuarlarda piano, keman gibi halka uzak olan müzik aletleri onun yerini aldı. Ruslar o dönemlerde geleneksel halk oyunlarını, nağmelerini Kafkasya halklarının ortak medeniyeti gibi göstererek Türk izlerini silmeye çalışıyordu. Örneğin Azerbaycanın farklı yerlerinde Türk oyunları okullarının, makam sanat okullarının olması bu halkın o kültüre sahip olduğunu gösterir.

“Ermeni halk dansları Türk ve Nahçıvan mekteblerinin etkisi altında kurulmuştur. Halk nağmeleri ise yüzde doksan Azerbaycan halk nağmelerinden alıntıdır”. (İmrani, 1998: 61)

Buradan da görüldüğü üzere Sovyetler Azerbaycan halkına özgün, ona mahsus kültürü yok edemediği hâlde onu başka bir halkın kültürü olarak göstermekle yetinmişler.

Sovyetler Birliği, yeni düşünceleri getirmekle birlikte bir çok eski düşünceleri de yasakladı. Yasaklanmaların asıl nedeni ise halkın belleğinden Türk düşüncesini silip atmaktı. Bu yüzden de Türklerle ilgili ne varsa ortadan kaldırma çabası içindeydiler. Halkın millî ve ulusal değerlerini, onun kadim geleneklerini “eskimiş düşünce” adı ile yasaklıyorlardı. Bu yasaklanmalara Orhon ve Yenisey, Gültekin, Kitab-ı Dede Korkut abideleri, geleneksel müzik aletleri, geleneksel danslar, bayramlar, dinî ayin ve gösteriler, dinî kitaplar ve başkaları dâhil edildi.

Yasaklanan halk kültür örneklerinden bir diğeri ise Nevruz bayramı olmuştur. Bu bayramın yasaklanmasının nedeni sözde “İran geleneğinden gelmesi ve Avesta ile

ilgili olması” olarak gösterilse de aslında bayramın Türk kültürünü yansıttığından dolayı rahatsız olmalarıydı. Ünlü yazar ve araştırmacı Memmed Seid Ordubadî Nevruz bayramının Türk kültürüne ait olduğunu böyle açıklıyor:

“Eski Türk lisanında barıt yani baracak باراجق, bizce varacak وارجق demektir. Elsine-i Turaniye’de [Turanî dillerde, Türk dillerinde] ba ve mim [harfleri- N. M.] ile vav [harfi] arasındaki mailiyet cihetince Barıt ayına Moğollar marıt söylüyor. Sonra bu kelime işlendikçe r ر harfinin harekesiyle ya يا [ي] ²¹ atılmış, mart kalmıştır. Bazılarının fikrine mart ayını [mart ayının adını – N. M.] Rumlar vaaz etmişler. Fakat Amasya Tarihi ²², mart ayının [mart ayının adının – N. M.] Türkler tarafından icat edildiğini ispat ediyor ve diyor ki Rumlar bu ayı[n adını] Türklerden almışlar ²³.

Mart ayında gece gündüz birleştiği [bir olduğu, eşit olduğu] için eski Türkler onu yılbaşı hesap edip o günü işret ederler [kutlardı, eğlenirlerdi]. Eski Türkler Nevruz bayramına Uşlan اوشلان [oşlan şeklinde de okunabilir N. M.] bayramı diyerler. ²⁴Uşlan bayramı eski Türklerce Aram آرام ayında olarmış. Aram yani hasret çekilen [hasretin bittiği- N. Muradov] ay. Uşlan ise uşan اوشان ve uşucu اوشوجى [oşucu olarak da okunabilir-NM]J demektir. Uşlan’ın lam’ı [l harfi] sonradan ilhak olunmuştur [ilave edilmiştir]”. (Muradov,2014: 32)

Nevruz isminin nereden gelmesi konusunu diğer araştırmacı İmanguliyeva böyle kaleme almıştır: “Nevruz bayramı eski Türk bayramlarından biridir ve eski zamanlarda bu bayrama “Tura” ismi verilmiştir. Arapların Türk topraklarını işgal etmesiyle birlikte bayramın ortadan kaldırılmasını emretmişler ve halk bayramın ismini “Nevruz” olarak değiştirerek onu yasaklardan korumayı başarmıştır. Arap halifesi Halife el-Memun’un emri ile bu bayram devlet tarafından kabul edilmiştir”. (

İmanguliyeva, 2009: 36,85)

²¹ Ordubadî, يا [ya] ile barıt kelimesindeki ı’yı kast etmektedir çünkü ı harfinin tek yazılışının adı ya’dır.

²² Ordubadî, 12 ciltlik Amasya Tarihi yazarı [bunlardan beş cüz’ü çıkmıştır, İstanbul, 1330-1332 ve 1927-1935] Abdizade Hüseyin Hüsameddin [Husam-ed-din] Efendi’den (ö. 10. 02. 1939) söz ediyor. (bkz. MEB İA, I. C., “Amasya” mad., s. 396); Amasya Tarihi’nin ikinci ve üçüncü ciltleri aynı adla İstanbul’da 1332’de yayımlanmıştır (bkz. Ali Sevim – Yaşar Yücel, Türkiye Tarihi 1, s. 396; Türkiye Tarihi 2, s. 360)

²³ Ş. Sâmî’ye göre ‘mart’ adı Latince’den alınmıştır ve “Asıl harp ilâhı zammolunan Merih’in isminden mahuzdur, ahirindeki ‘t’ tahrik olununca ‘d’ olur. Sene-i şemsîye-i Rûmîye’nin asıl birinci ve bâde kanunievveliden baden olunmakla üçüncü ayı, azar...” (bkz. Kâmûs-ı Türkî, s. 1255-1256)

²⁴ 10. yüzyılın ünlü İslam bilgini Ebu Reyhan el-Birûnî (d. 937) de el-Athâr adlı eserinde bu aydan ‘aramay’ olarak söz etmektedir. (bkz. O. Turan, age, s. 20)

İşgalin ilk yıllarında Nevruz, bayram olarak devlet tarafından onaylansa da bu durum 1929 senesine geldiğimizde değişti. 1929. yılın Martında Komünist gazetesinde işçilerin bu bayramı evde geçirmek istemediklerini ve bu yüzden resmî tatil yapmanın yanlış olduğunu söylediklerini yazdı. Aslında bu yazı Rusların bayramı yasaklamak için kullandıkları bir yöntemdir.

“Halkın düşüncesinden silebilmek için bayramın İran’a mahsus olduğunu anlatıyorlardı. Bunu Avesta dininde olan “ateş”in mukaddes tutulmasına bağlıyorlardı”. (Elibeyzade, 1998:147)

Nevruz bayramında ateş üzerinden atlayan insanlar “ağırlığım uğurluğum bu odda yansın” diyerek tüm hastalıkların, kötülüklerin ateşte yandığına inanıyordu. Ama Zerdüşt’ün Avesta’sında buna asla izin yoktu. Buradan da çıkan sonuç nevruz bayramının Avesta dini ile hiç bir bağının olmamasıdır.

Bolşevik işgalinden 70 sene sonra yani 1990 yılında kazanılan özgürlükle birlikte Nevruz bayramına koyulan yasaklar da kalktı ve halk bayramı eski zamanlarda olduğu gibi yeniden kutlamaya devam etdi.

*A kosa-kosa, gelsene,
Gelib salam versene,
Çömçeni²⁵ doldursana,
Kosanı yola salsana.
A uyruğu, uyruğu,
Sakalı it guyruğu,
Kosam bir oyun eyler,
Guzunu koyun eyler,
Yığar bayram honçası,
Her yerde düyün eyler. (Nebiyeva, 2014: 4)*

Nevruz bayramında söylenen bu şiirde Kosa, baharı simgeliyor. Ayrıca halkın soğuk kışın bitmesini ve baharın gelmesini arzuladığını da söyleyebiliriz. Şiir insanlar ile Kosa sembolü arasında geçen bu konuşma ile başlar; “A kosa-kosa, gelsene, Gelib

²⁵ Çömçe- Kepçe

salam versene”. İnsanlar Nevruz bayramında Kosa ile Kel’i çağırır ve şenlik bittiğinde onların hurçlarını doldurup mutlu bir şekilde yolcu ederler. Halk bayramın sembollerinden biri olan Kosa`ya müzikler eşliğinde eğlendiren, güldüren bir anlam yüklemesinin yanısıra bir de sihirbaz olarak görür. Şiirin ilerleyen mısralarında geçen “Kosa bir oyun eyler, kuzunu koyun eyler” sözlerini örnek gösterebiliriz. Bayramda köy köy, kasaba kasaba dolaşan Kosa ile Kel, çocukların sevimlisi olduğu gibi büyüklerin de ilgisini çekmektedir. Katıldıkları bayram eğlencelerinin sonunda her zaman halk tarafından büyük rağbet gördükleri gibi çeşitli hediyeler de alırlar.

Halkın kültürel değerlerini asimilasyon²⁶ edilmesiyle yetinmeyen Sovyetler Birliği dinî kültür üzerinde de baskı uyguluyordu. Sovyetler başta İslam ve Rus Ortodoks Kilisesi olmakla birlikte bütün dinî topluluklara karşı çıkmış, dinî eğitimi, dinî bayramları yasaklarken onun yerine kendi ideolojisine uygun olan ateizmi insanlar arasında yaymağa çalışmıştır. Örneğin dinî kurum ve kuruluşları, dinî eğitimi, dinî bayramları yasaklarken onun yerine ateizmi öne sürüyordu.

“Lenin’in ve Stalin’in söyledikleri sözler ve yazdıkları metinler Sovyetler Birliği’nde yaşayan insanlara bir nevi Allah’ın elçisi (peygamber) hadisleri düzeyinde sunulmakta, Lenin’in ölümünden sonra mezarı ziyaretgâh hâline getirilmiştir. Ateizmi geniş insan kitlelerine yayabilmek için eğitim kurumlarında bu konu ile ilgili derslikler yayımlanmış, ziyaretgâhlar ve ibadethaneler de bu amaca hizmet etmeye başlamıştır.” (Yaman, 2008: 482).

İslam dinine karşı propagandalar²⁷ bununla da sınırlı kalmıyordu, camilere gidenlerin adları not alınır, Ramazan ayında oruç tutanlar belirlenir, din adamlarının büyük bir kısmı dövülerek öldürülüyor, sürgüne gönderiliyordu.

²⁶ Asimilasyon- Bir topluluğun içinde yaşayan başka bir topluluğun dil, din, kültür gibi kimlik unsurlarını değiştirip kendine benzetmesi şeklinde gerçekleşen asimilasyon, özellikle göç alan toplumlarda büyük bir tartışma konusu.

²⁷ Propaganda- Bir öğretiyi, düşüncüyü, inancı, siyaseti vb. başkalarına tanıtmak, benimsetmek, yaymak ereğiyle sözle, yazıyla ve benzeri türlü araçlarla, yollarla gerçekleştirilen her türlü çalışma.

İnsanları dininden soğutup zamanla uzaklaşmalarını sağlamak için dinî bayramların asıl amaçlarını halka yanlış anlatmaya çalışıyorlardı. Kurban Bayramının sadece hayvanları öldürmekten başka bir amaca hizmet etmediğini ve bu yüzden bunun ancak bilinçsiz insanların işi olabileceğini her fırsatta halka duyuruyorlardı. Bunun yerine 1 Mayıs İşçi Bayramı, 8 Mart Kadınlar Bayramı, 23 Şubat Sovyet Ordusunun Kurulması Günü bayramlarını kutlamanın daha doğru olduğunu söyleyen Sovyetler özellikle ateizmle ilgili olan her şeye üstünlük veriyordu.

Tüm dünyaya yaymak istiyordu. İlk yıllarda dinle ilgili hiçbir yasaklanmalar yoktu. Aksine imamlar vasıtasıyla insanları kontrol etmek istiyor ve onlara bir takım vaatlerde bulunuyorlardı. Y.V. Çemenzeminli, bu politikayı böyle özetliyordu:

“İntikam hissi dindar ve milletsever doğuyu dinsiz ve millet tanımayan bolşevik kucağına atmak istiyordu”. (Çemenzeminli, 1993: 43)

“5 Mayıs 1920 tarihinde verilen toprak hakkında karardan sonra dindarlara, din adamlarına karşı protestolar başlandı. Aynı zamanda devlet “Dine karşı Komite” yarattı. S.Rüstem’in bu konu ile ilgili yazısında “hanendeler Fuzuli’nin şiirini söylüyorlardı: ya reb belayı eşg ile kıl aşına meni, yerine yoldaş belayı eşg ile kıl aşına meni” söylediklerini anlatıyordu”. (Gasımov, 201:,144)

Hatta “hak âşığı” kelimesi “halk âşığı” kelimesi ile değiştirilmişti. Yazarlar ve âşıklar dinle ilgisi olan tüm şahsiyetleri, Tanrı, Peygamber anlayışını kötülüyor ve kendi yazılarında onları kötü karakter olarak sunuyordular. Samed Vurgun’un “Dar ağacı” (1935) eserini örnek olarak gösterebiliriz. Burada Muhammed Peygamber (s) yalancı, kendini beğenmiş, açgözlü sıfatları altında gösteriliyor. Buna cevap olarak H. Cavit “Peygamber” eserini yazar ama ideolojiye karşı geldiği için bu eser yasaklanır.

Dine karşı eylemler bununla sınırlı değildi. Ruslar “Dine karşı Allahsızlar Cemiyeti”ni kurdu. Bu Cemiyet insanları dinden uzak tutmak ve ateizme yöneltmek için Celil Memmedguluzade’nin önderlik ettiği “Molla Nasreddin” dergisini Güney Azerbaycan’dan Bakü’ye davet etti. O zamanın en popüler sloganı “Redd olsun papag,

redd olsun çadra” idi ve gençler bunu her imam gördüğünde, her çarşafı kadın gördüğünde söylüyordu. İmamların insanlar yanında değerden düşmesi o zamanın latifelerine de konu olmuştur.

“Bir kardeş Umre ziyaretinden dönen zaman diğer kardeşi onu tebrik etmek amacıyla eve misafirlige çağırır. Sağsalim evine döndüğü için ona gözaydınlığı²⁸ vermek ister. Umreden gelen kardeş, tesbihleri de yanına alıp kardeşinin evine gelir. O, ziyaretinde gördüğü şeylerden, şeytanı taşlamaktan çokça bahseder. Elinde tesbihini oynata oynata gittiği Umre ziyaretinden memnun geldiğini dile getirir. Nihayet sofraya kurulur ve Umreden gelen kardeşinin şerefine ziyafete başlanılır.”

Kardeşi Hacıya yüzünü dönerek:

- *Bir yüz-yüz vuragmı²⁹?*
- *Küfr konuşma! Ben hacıyım, haram işlerle meşgul olmam!*
- *Tut arağıdır³⁰ ey!*
- *Hee, tut arağıdırsa olar!³¹*

“Gurbet folkloru”, “Göç folkloru”, “Sürgün folkloru” ifadeleri ideoloji ile birlikte halkbilim alanında kendi yerini aldı. “Sürgün folkloru” diğerleri ile kıyaslandığında daha az incelenmiş ve bu yüzden varlığını sürdürememiştir. Bunun nedeni sürgüne gönderilen kişiler ile ilgili bilgi yetersizliğinin olması, sürgün hayatının zor şartlar altında geçmesi ve insanların uzun süre hayatta kalamaması, bu kişiler öldüğünde yazdıkları yazıların kayıp olması ile birlikte korumaya çalıştıkları halkbilim örneğinin de kaybolmasıdır. Diğer bir taraftan da rejim o dönemde sürgün folklorunun incelenmesine izin vermiyordu.

Göç eden yazarlar ise gurbette kendi folklorunu yazdığı eserlerde yaşatmanın bir yolunu bulabilmişlerdir.

*Axşam olar, guşlar döner yuvaya,
Menim dönüp gonacağım dal hanı?
Sabah olar, çoban ener obaya;
Menim galxıb gedeceyim yol hanı?* (Yıldırım, 2004: 96)

²⁸ Göz aydınlığı- Bir kimse için çok sevinmek ve ona iyi niyetini söylemektir.

²⁹ Yüz-Yüz vurma- İçki içmek anlamında kullanılır.

³⁰ Tut arağı- Dut meyvesinden yapılan içki türüdür.

³¹ <http://anl.az/down/meqale/adalet/2019/yanvar/629830.htm> Erişim tarihi: 29.07.2021

Gurbette yaşayan, Azərbaycan'ın gurbet şairi Almas Yıldırım bu dizeleri ise halk mânilerine benzer kuruluştaki yazmıştır.

*Axşamlar, ay axşamlar,
Şamlar yanar axşamlar.
Yerli yerinə gedər,
Qərrib harda axşamlar?* (Pirsultanlı, 2012: 53)

Farklı bir biçimde olsa da folkloru metnin içinde korumayı başarmıştır.

Halk bilim üzerine yapılan baskı sonucunda eserleri yasaklanan şairler arasında Âşık Elesker, H. Natavan, M.P. Vagif , Âşık Musa ve başkaları vardı. O zamanlar halkbilimin en büyük sorunu ayrı bir alan olarak öğrenilip, araştırılmıyor olması idi. Elyazmalı örnekler önceleri sadece toplanmış ve korunmuştur. Bu örnekler daha sonra binbir zulümle de olsa “Ekinci”, “Ziya”, “Keşkül”, “Kafkaz”, “SMOMPK” dergisi ve gazeteler tarafından yayımlanmıştır.

Azerbaycan yazılı ve sözlü edebiyatı istatistik bakımından hiçbir zaman Sovyetler dönemindeki kadar toplanmamış, araştırılmamış ve o devirdeki kadar çarpıtmaya, ideolojik baskılara maruz kalmamıştır. Bu kadar incelenmiş ve çarpıtılmış folkloru doğru bir şekilde araştırabilmek için iki yol izlemek gerek. Bunlardan birisi tüm zorluklara, baskılara rağmen ulusal gelenekten çıkmayarak özünü korumayı başaran folklordur ki, bu yüzden bir çok araştırmacı da repression kurbanı oldu. İkinci yol ise Sovyet ideolojisinin oluşturduğu folklordur.

“1920 senesine kadar folklorun bazı örnekleri çocuk kitaplarında yer almış. Bunlardan bulmaca, atasözleri, deyimler, masallar çoğunlukla teşkil etmektedir. 1899 yılında Yerevan'da Gemerli Memmedveli tarafından “Atalar sözü” daha sonra Mirze Memmed'in “Arvad ağısı”, “Meclis yaraşığı”, 1910 yılında “Molla Nasreddin letifeleri”, 1912 Aşurbeyli'nin basınevinde çıkan “Balalara hediye” kitabı o dönemdeki folklor araştırmalarına bir örnektir”. (Gasimov, 2011: 49)

1920-1950 yıllarında tüm engel ve yasaklamalara bakmayarak folklorun bazı sorunları üzerine araştırmalar yapılmıştır. Bu araştırmaları kontrol etme amaçlı Rusya,

Azerbaycan’da ATTC³² cemiyyeti kurmuş ve folklorun araştırılması için de özel bir bölüm açmıştır. Böylece 1920-1930 yıllarında halkbilim bir alan olarak ilk kez araştırılmaya başlanmıştır.

“Azerbaycan atalar sözü” (1926), “Molla Nesreddin Mezhekeleri” (1927), “Azerbaycan tapmacaları” (1928), “El Âşıkları” (1928), “Köroğlu” (1927:1929), “Tapmacalar” (1928), “Azerbaycan el edebiyatı” (1929), “Âşık Abdulla” (1927) ve başka kitaplar yayımlandı. (Gasımov,2011:51)

Sovyetler Birliği ideolojilerini güçlendirmek ve egemenliğini yaymak amacı ile kendi taraftarlarını oluşturmaya başladı. Böylelikle insanlar arasında fikir ayrımını yaratmış oldu. Bu fikir ayrımının temelinde duran düşünce “yenilik her zaman iyidir mi?” yoksa “kendi ulusal değerlerimize sahip çıkmalıyız”. “Yenilik her zaman iyidir ve Sovyet ideolojisi bize özgürlük getirdi, bizi geleceğe umutla götüreceği” fikrini destekleyenler komünist oyunun bir parçası olmuş kişilerdir. Diğer bir taraftan halkın ulusal değerlerini korumaya çalışanlar ise halkın geleceğini düşünen, yabancıların oyunlarına aldanmayan aydın kişilerdir.

F. Köçerli, S. Mümtaz, Y.V. Çemeneminli, H. Zeynallı, E. Abit ve diğer halkbilim uzmanları o dönemin yasaklarına boyun eğmeyerek folkloru korumaya, yaşatmaya çalışmışlardır.

Diğer bir politika meselesi olan Türk dili ile ilgili SSCB büyük kararlar almış ve bu kararlar sonucu Türk halklarının birbirine olan bağıını koparmaya çalışmışlardır.

“İlk kez Mirze Feteli Ahundzade tarafından gündeme getirilen alfabe konusu, Azerbaycan Cumhuriyeti döneminde de önemli meselelerden birisiydi. Sonuç olarak, Azerbaycan SSC yönetimi 22 Temmuz 1922 tarihinde Latin alfabesinin kullanılması kararını almış, 27 Haziran 1924 tarihinde de bu alfabenin kullanılmasını zorunlu hâle getirmiştir. 1925-1926 öğretim yılından itibaren ise Kuzey Azerbaycan’daki bütün

³² ATTC- Azerbaycan Araştırma ve Çalışma Topluluğu, ATTC -Azerbaycan. iç hizmetler, ekonomi, felsefe, sanat vb. öğrenme topluluğu. Azerbaycan'ın ilk bilimsel araştırma kurumu 1923 yılında N.Narimanov'un girişimiyle kurulmuştur.

okullarda eğitim ve öğretim faaliyetleri yeni alfabeye yapılmaya başlanmıştır”. (Gasımov, 2019:139)

26 Şubat - 6 Mart 1926 tarihleri arasında Kuzey Azerbaycan’da Latin alfabesinin kullanılmaya başlamasından sonra, farklı Türk ülkelerinden 131 bilimadaminin gelmesi ile Bakü’de gerçekleştirilen Bakü Türkoloji Kurultayının, tüm Türk topluluklarının 33 harften oluşan “Birleştirilmiş Türk Alfabesi” ni kabul etmeleri yönünde alınan karardan sonra Sovyet Müslümanlarının Latin alfabesine geçişleri hızlanmıştır. (Gasımov,2019:140)

Bunlardan en önemlisi de 1928’de Türkiye’nin de Latin alfabesini onaylayıp, Balkanlar’dan Orta Asya içlerine kadar uzanan geniş bir coğrafyada yaşayan tüm Türk halkları birbirlerinin yazılarını okuyup anlamalarında bir sıkıntı yaşamaması idi.

Bu durumu kendilerine tehlike olarak gören Sovyet yönetimi çok geçmeden Birliğe dâhil Cumhuriyetlerin herbiri için ayrı ayrı harflerden oluşan Kiril alfabelerinin kabul edilmesi politikasını hızla uygulamaya sokmuştur.

Bu politikayla Türk topluluklarının hem birbirleriyle hem de SSCB dışındaki Türklerle, özellikle Türkiye ile kültürel iletişim ve etkileşimlerini koparmaya, bununla birlikte Ruslaştırma siyasetini uygulamaya sokarak Rus dilinin Birlik içerisindeki konumunu yükseltmekte idi. Bu maksatla Azerbaycan SSC’de 8 Mayıs 1939 tarihinde Kiril alfabesine geçilmesi yönünde bir komisyon oluşturulmuş; bu komisyonun yaklaşık iki aylık çalışmasından sonra 11 Temmuz 1939 tarihinde Rus Kiril alfabesine geçiş gerçekleştirilmiştir.

XIX. yüzyılda Türk aydınlarının aydınlanma hareketinin zirvesi Birinci Türkoloji Kurultay vasıtasıyla gerçekleşti. Bu kurultayın en büyük amacı Türk halklarını aydınlatma ve aydın toplum yaratmaktır.

Kurultayda Türk üyelerinin konuşmalarının bir çoğu çevrilmemiş, stenografik³³ metinler sırasına dâhil edilmemiştir. Buradan da görüldüğü üzere konuşmacıların sözlerinin bir kısmı değiştirilerek yazıya geçmiştir. Bu Kurultay sadece bilimadamlarının, türkologların, öğretmenlerin toplandığı sıradan bir kurultay değil, Türk halklarının bir millet olarak kimliğini tanımasıdır.

³³ Stenografi- Alfabenin harfleri, noktalama işaretleri, kelimeleri yerine semboller ve kısaltmalar kullanan çabuk yazma sistemi. Yazılar yakın, küçük ve dar yazıldığı için bu adı almıştır.

Bölüm 2

ÂŞIKLIK SANATI ÜZERİNDE SSCB İZLERİ

Tarih kadar eski olan destan, masal, efsane, halk hikâyesi, bilmece, türkü, fıkra, atasözü hatta alkış-kargışlar, bir milletin yaşayış biçimi, sevinç ve tasesi, gelenek ve görenekleri, değer yargılarının dili, dini bir yerde de tarihi halkbilimde varlığını sürdürür. İnsanî değerlerin en güzel örneği halkbilimde saklıdır. Bir milletin yaşamını, düşüncesini ve kültürünü öğrenmenin en kolay yolu, o milletin folklorunu öğrenip bilmekten geçer. İnsanoğlu var olduğu devirden günümüze kadar hep bir şeyler yaratma çabası içerisinde ve milletin yaratmış olduğu bu değerleri korumak, araştırmak ve gelecek nesillere aktarmak ise halkbilimcinin işidir. Zira kendi geçmişini, kültürünü bilmeyen insan ne vatanına, ne milletine yararlı olan bir kimsedir.

Halkbilim ister metot, isterse amaçları bakımından diğer bilim dallarından ayrılrsa da aslında bu bilim dalları ile yakından ilgilidir. Coğrafya, tarih hatta hayatımızda önemli olan birçok keşiflerin temelinde folklor vardır. Halkbilim ürünlerinin coğrafi bakımdan değişiklik göstermesi de onu özel kılıyor. Nitekim sahra hayatında “deve” önemli bir rol alır ve orada yaratılan folklor da “deve” vasıtasıyla çöl hayatını bize anlatır.

*Ağ dəvə düzdə qaldı,
Yükü Təbrizdə qaldı.
Toyum bu üzdə oldu,
Yarım o üzdə qaldı.*

Bu halk mânisine baktığımızda orada yaşayan insanların düğün kültüründe devenin önemli bir yeri olduğunu, yani baba ocağından ayrılan kızın çeyizinin ağ deveye yüklendiğini ve bu vasıta ile taşındığını görüyoruz. O zamanlar ağ deve derken

düğün, şenlik, sevinç akıllara geldiği gibi 1828 Türkmençay anlaşması sonrası ağ deve`ye ayrılık, hüznün ve derin bir hasret anlamları yüklenmiştir. Bu halk mânisinde Azerbaycan`ın kuzeyi ile güneyinin iki yere ayrıldığını da öğreniyoruz.

Diğer bir örnekte ise kahramanın “at” binmesi, o toplumun yaşamının şartlarını anlamamızda bize kılavuzluk eder. Dini inançların yaranmasını ve eskiden hangi halka ait olduğunu, günümüzde hâlâ yaşamakta olan birtakım törelerin hangi dinî sistemin kalıntısı olduğunu öğrenen bir yoldur halkbilim.

İlkel insanın dünyanın, tabiatın nasıl meydana geldiğini açıklaması, ilk insanın dünya anlayışı, tanrı anlayışını izah etme kabiliyetini mitlerde buluruz.

Milletin kutsal değerlerini, siyasî hayatını vs. destanlar vasıtasıyla kendinde aksettiren folklor aynı zamanda toplumun sevinç ve tasasını, ekonomisini, yaşayış şeklini de ortaya çıkarır. Buna örnek olarak Köroğlu destanını söylemek olur. Tarihi olaylarını yansıtmakla beraber “Köroğlu” destanı halkın ekonomik durumunu da ortaya koyuyor.

Unsurları karşı tarafı incitmeyecek şekilde değiştirir ve espri yoluyla hem bir ders vermek ve olabilecek bir yanlış önlemek; hem de güldürüp eğlendirme özelliği ile büyük küçük her yaşta insanı iyiye, doğruya ve güzele götürme yolunu gösterir. İnsanoğlunu doğruya yönlendirmek, yapılması muhtemel bir yanlış önlemek için benzetme yoluyla, “deyimler”, “atasözleri” kullanır. Bu da halkın dünya görüşünün ve ileri zekasının göstergesidir. Herkes “atasözü”, “deyim” yaratamaz.

Bunların yanısıra “bilmeceler” de insan topluluklarının kültür alışverişini incelemek bakımından önemli bir kaynaktır. Folklorun insan hayatına derinden etkili olan çok yönleri vardır. Bunlar insan hayatında olmazsa olmaz denilecek kadar değerli örneklerdir. Hayatımızda bu kadar büyük öneme sahip olan halkbilim alanını günlük

yaşamımızdan hem de eğitim sahasına geçişini sağlayarak onu gelecek nesillere yetiştirmiş oluruz.

Dil ve kültürel bakımından oldukça değerli folklor örneklerinden biri de Âşıklık sanatıdır. Anonim olarak yaranan ve nesilden nesile aktarılan şiirler, destanlar bu türün örneğidir. Azerbaycan'da âşıklık sanatına, onu söyleyen aşığa değer çok yüksek olmuş, halk kendi âşığını hep sevmiş ona rağbet beslemiştir. Bu nedenle Sovyetler Birliği kendi ideolojilerini yayabilmek için âşıklık sanatını kullanmış, yaranan örnekler komünizm, emekçi, sosyalizm vb. düşünceleri yerleştirmiştir. Tahribat ve yenileştirme faaliyetlerini yapabilmek için ülkenin folklor malzemelerini derleyen SSCB, yaranan yeni metinleri folklorcular vasıtasıyla halka yeniden aktarmışlardır.

Siyasetini köy halkı üzerinden başlatan Bolşevikler işçi, emekçi insanlara değer vermeye ve onların eğitim faaliyetlerini iyileştirmeye çalışmıştır. Göstermiş olduğu iyi niyetin ardında ise köy halkının gelenek ve göreneklerini yok etmek isteği duruyordu.

“Sovyetler Birliği, köylerde bulunan genç neslin sosyalist olarak yetişmesini, okuma yazma oranının artırılmasını, eski âdetlerin ve geleneklerin ortadan kaldırılmasını, işçi ve emekçi sınıfın etkisinin artırılmasını hedefleyerek genç nüfusu etkilemeye çalışmıştır. Bunun için “Umumî İttifak Lenin Komünist Gençler Birliği”

Adıyla bir birlik kurulmuştur. Bu kurultayda alınan kararlar kısaca şu şekildedir:

1. Cehaleti tasfiye etmek.
2. Cehaleti tasfiye için gençlerden oluşan 1000 kişilik bir grup oluşturmak.
3. Okuryazar her bir genç komünistin okuma yazma bilmeyen birine okuma yazma öğretmesini zorunlu kılmak.
4. İttifak üyelerindeki cehaleti de gidermek.

5. Her yıl sonbaharda “derse başlama bayramı” düzenlemek.

6. Defolsun Cehalet Cemiyeti’nin yarışmalar düzenlemesini sağlamak” (Akman, 2008: 112).

Âşıklık geleneği halkın kültüründe önemli yere sahip olmaktadır. Âşık Elesger’in dilinden söylenen şiir buna örnek gösterilebilir:

*Aşığ olub, diyar-diyar gezenin,
Evvel başda pür³⁴ kamalı gerekdi.
Oturub duranda edebın bilen
Marifet elminde dolu gerekdi.
Halka heqiqetden metleb³⁵ gandır³⁶
Şeytanı öldüre, nefsi yandır.* (Guliyev, 2016: 265).

Şiirin dilinden de görüldüğü üzere Âşık gerektir ki, oturup kalktığı anda adabını bilmeli, halka doğruları iletmeli, kendi nefsinin kurbanı olmamalıdır.

“Folklordan yararlanarak rejimi anlatmaya çalışan âşıklar, geleneksel masalları ve şarkıları yeniden oluşturmuşlardır. Şekil olarak bakıldığında eski örneklerin bire bir aynısı olan bu halk anlatılarının içleri, komünizm ve sosyalizm fikirleri ile doldurulmaya çalışılmış, öğretici birer metin hâline getirilmiştir. Rejimi öven icracı âşıkların, büyük şehirlerde konserler vermesi sağlanmış, bu âşıklar müzelere, konser salonlarına davet edilerek sık sık ödüllendirilmişlerdir” (Temur, 2011: 23-25).

Azerbaycan destanlarında olduğu gibi Sovyet dönemi destanları da Üstâdnâme ile başlar. Destanlarda kahramanın işlevi:

1. Kahramanın doğuşu
2. Eğitimi
3. Sevgisi
4. Engelleri aşması
5. Kahramanın engellerden sonra evlenmesi.

³⁴ Pür- Dolu

³⁵ Metleb- Talep, Arzu

³⁶ Gandırmak-Anlatmak

Bu işlevlerin Sovyetler Birliği etkisinde oluşturulan metinlerde de kullanıldığı görülmektedir. Tehmasib ve Kasımlı'nın yazdığı "Azerbaycan Destanları" konulu bir makalede şu görüşü dikkat çekiyor: "Ozan tarafından söylenen her destanın ûstâdnâme, destanın kendisi, duvakkapmadan ibarettir. Destanın başlangıcından önce âşığın söylediği ûstâdnâme tekerleme gibi üç defa söylenir" (Tehmasib-Kasımlı, 2005: 6).

2.1 Köroğlu ve Dede Korkut Destanlarına Rejimin Etkisi

Bu bölümde "Köroğlu" destanının İstanbul, Özbek ve 1931 senesinde yayımlanan Azerbaycan varyantı ile Sovyetlerin değiştirdiği varyant incelenmiştir.

Köroğlu destanının 1927'deki baskısında Ruşen'in konuşmasında "Allah'ın yardımıyla ecel fırsat verirse senden babamın intikamını alacağım." kelimesindeki Allah sözü çıkarılarak Tehmasib'in yazısında sade bir konuşma şekline yer verilmiştir. Bununla beraber Deli Hasan'ın Köroğlu ile karşılaştığında kendisini yenen kişiye hizmet edeceğine dair Allah'a ant içer ama Tehmasib bunu "ben eht etmişim ki, kim beni bassa, onunla dost, kardeş olam" şeklinde bize göstermiştir. Bununla sınırlı kalmayan Ruslar İslam'ı öven şiirlerin yer aldığı anlatıları da çıkarmıştır.

Veli Hulufu "Tokat Seferi" ve "Bağdat Seferi"ni 1925-1926 yılları arasında Azerbaycan edebiyatının bilinen üstat âşıklarından olan Âşık Hüseyin Bozalganlı'dan öğrenerek yazıya geçirmiş ve 1927 yılında bu derlemeni bir metin çalışması hâlinde yayımlamıştır. Yazar çalışmasında bu konuyu ona anlatan kişiyi de unutmamış ve metnin ön söz kısmında Âşık Hüseyin'in hayatından da bahsetmiştir. Eserin dikkat çeken bir diğer özelliği de onun dinleyerek kaleme alınmasına rağmen dil, üslup ve tâhkiye özelliklerini kaybetmemesidir.

1929 senesinde Veli Hulufu'nun Köroğlu'nun dört kolunu daha yayımladığını görüyoruz. “Derbent Seferi” ile “Deli Köroğlu ve Bolu Beyi” kollarını Tovuzlu  şık Esed'den dinleyerek yazıya geçirmiştir.

Tehmasib Köroğlu'nun Celaliler isyanına karşı halk tarafından yaratıldığını ve onu romanlaştırarak kendi kalıbından çıkardığını önceki metinleri inceleyerek anlamak mümkündür. Köroğlu beylere, paşalara karşı savaşıp, halkı bu kişilerin zulmünden kurtarmaya çalışıyor diyen Sovyetler Birliğı bunu bilinçli olarak yapıyor. Halka Osmanlı'nın ve paşa, bey idaresinin ne kadar kötü olduğunu göstererek onları kendilerine yakınlaştırmaya  alışıyor. Unutmamak gerek ki, Köroğlu'nun yanındaki kahramanlar bey, paşa evlatlarıdır. Ve onların evlendiğı kadınlar da o soydandır. Köroğlu'nun kendisi de paşa kızı ile evlenmiştir.

 zbek rivayetinde ise Köroğlu'nun kendisinin de bu soydan olduğı gösterilir. Hatta buradaki Köroğlu motifi mitolojik motiftir.  zbek rivayetinde Goro lu adı verilen Köroğlu mezarda doğmuştur. Sultan olan Goro lu Hızır ile, on iki imamla görüşmüş, büyük şöhret kazanmıştır. Diğ r nüshalar gibi burada da Köroğlu'nun çocuğı yoktur.

Köroğlu'nu kitaptan sahneye taşıyan ilk kişi Üzeyir Hacıbeyov olmuştur ve bestelemiş olduğı opera ile halkın destana olan ilgisi artmıştır.

“Destan anlatıcıları tarafından ise Köroğlu Destanı'nın 366, 700 ya da 777, hatta Azerbaycan  şıklarına göre 7777 kolunun rivayet edildiğı belirtilmektedir” ( zkan 1997: 224)

1938 senesinde Paris'te H. Berberyan adlı bir Ermeni araştırmacısı “II Arşak-Köroğlu” kitabını yayımlar ve Köroğlu'nun Hint-Avrupa kökenli olduğunu, Ermeni destanı olduğunu iddia etmiştir. Azerbaycan halk bilim uzmanları bu iddiaları yalanlayacak esaslı kanıtlar göstermiştir. Diğ r Ermeni yazarı G. Ağayan “

Köroğlu'nun Ermeni halkına mahsus olduğunu herkes bilir. Türkler onu Türkçe, Kürtler onu Kürtçe söylüyor. Ama asıl dili Ermenicedir. (Antonyan, 1955: 76)

1920'lerde M. Mirbağirov, A. Musahanlı, R. Efendizade, E .Abit, İ. Hikmet ve S. Mümtaz Dede Korkut hikâyeleri üzerine incelemeler yapmıştır. “1937 yılında ise S. Mümtaz'ın hapsedilmesiyle birlikte yapılan tüm çalışmalara devlet tarafından el koyuldu. Repression'a maruz kalan yapıtlardan birisi de Dede Korkut Kitabı oldu. Dede Korkut aleyhine makaleler yayımlıyorlar, esere pantürkizm damgası vuruyordular”. (Nebiyev, Garayev , 1999:56)

“Kaşgarlı Mahmut, Türk'ü yok etmenin yegâne yolunu, onun etini ve kanını değiştirmekle mümkün olacağını” söylüyordu. (Kaşgarlı, 1985: 239)

Dede Korkut hikâyelerinde Oğuz elinin yaşamı, tarihi, baba oğul ilişkileri, adetleri Türklüğün nişanesidir. Sovyetler Birliği Türk halkının belleğindeki o değerleri yok etmek için de Türk izlerini yasaklayarak elde edeceklerini düşünürdüler. Çünkü halk eski yaşamını hatırlayarak kendi değerlerini koruyabilir ve Dede Korkut destanı bu yaşamı ve Türklüğü hatırlamanın en iyi yollarından birisiydi. Bu yüzden kitabın okunması, saklanması ve araştırılması yasaktı. Halk bu yasaklanmalara rağmen hikâyelerini dilden dile dolaştırarak yaşatabilmiştir.

2.2 SSCB Döneminde Yaratılan Destanlar

SSCB işgal ettiği yerlerde “Sovyet insanı” yaratma planını uygulayarak halkın yaşam tarzını değiştirmeyi hedef almıştır. Bu planını hayata geçirebilmek için halkın önem verdiği değerleri yeniden şekillendirmiştir. Bu değişimler arasında halk hikâyeleri veya destanlar büyük önem arz etmektedir. Bunun nedeni ise yaratılan yeni kahramanların Sovyet ideolojisine hizmet etmesi ve bu hikâyelerin geniş kitleye hitap ederek ülkenin her tarafında anlatılmasıdır. Bu anlatılardan olan Âşık Hüseyin Bozalganlı'nın “Tanrıverdi”; Âşık Ali'nin “Ferhad-Şirin”, “Şehzade Behram”; Âşık

Behmen'in "Behmen- Humay"; Âşık Şemşir'in "Şemşir-Senuber"; Şair Nebi'nin "Dilsuz-Hazangül", "Fazl-Mahluga" gibi eserler Sovyetler Birliği'nin toplum anlayışını yansıtan hikâyelerdir (Ahundov, 1972: 7).

A. Tarlacı Kız Destanı Üzerine

Eski yaşam tarzı ile yeni yaşam tarzının karşılaştırıldığı, yeni yaşam biçimini okuyucuya sevdirmeye çalışıldığı bu destanın ana konusu Hasan'ın Tarlacı kıza olan aşkı üzerine kurulmuştur. Ne kadar aşk üzerine yazılan bir destan olsa da işçi ve emekçilik ön plana çıkmıştır.

Destanda Tarlacı kızın annesi Fatma, eski dönemi kötüleyerek yeni yaşamın sağladığı lütufları kızına anlatırken aslında rejimin insanlara vaat ettiği yaşantıyı anlatır.

"Geçmişte kızları çok küçük yaşta, zorla istemediği biri ile evlendirirlerdi. Kız, sevgi nedir bilmezdi. Ama şimdi erkekle kız birbirini görür, sever ve sonra evlenirler." (Ahundov, 1972: 328)

Hikâyede yaşam tarzıyla birlikte komünizm ve onun liderleri de övülmektedir.

*"O dahi Lenin'dir, koyduğu kanun,
Düşmeni öldüren Partiyamızdır.
Bizim ölkemizde mezlum halkları,
Kalbinden güldüren Partiyamızdır.
Geçmişte hicrana batan elleri,
Ne murat, metlebe çatan elleri,
İller ile hasta yatan elleri,
Uykudan kaldıran Partiyamızdır.
Pervane kurbandı bu şanlı ada,
Halkımızı çatdırıbdı murada,
Azadlık³⁷ uğrunda bütün dünyada,
Özünü bildiren Partiyamızdır"*

(Ahundov, 1972: 317).

³⁷ Azatlık- Özgürlük

Mazlum halkları savunan, insanların huzuru için savaşı, geçmişte acılar çekmiş memleketlerin savunmacısıdır parti ve onun başkanı da Lenin`dir. Komünizm ülkelerdeki mutluluğun, refahın sahibi olarak gösterilmektedir.

*“Sovet ölkesidi bir bulag kimi,
On beş respublika beraber oldu.
Bu kanunu gören oldu növcavan³⁸,
Yayı da kışı da növbahar oldu”* (Ahundov, 1972: 324).

Gösterilen bu örnekte Sovyetler Birliği`ni bir pınar olarak söyleyen kahramanımız onu dirilik suyu gibi görür ve bu bulağın 15 gözünü aydınlanan ülkeler olarak anlatır. Bu ülkeler: Rusya, Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Estonya Özbekistan, Tacikistan, Gürcistan, Ukrayna, Türkmenistan vb. dir

Destanda rejimin kurucularını unutmayan kahramanımız onu bir şiir atışmasında dile getirir:

*“O bulağın Markis tapdı gözünü,
Engels de itirmedi izini,
Lenin aşdı o bulağın üzünü,
Bulak çıktı ölkemizde çar oldu”* (Ahundov, 1972: 324).

Şiirde ideolojinin sahibinin Marks olduğunu, Engels`in bu ideolojiyi koruyup yaşattığını, Lenin`in ise bu ideolojiyi dünyaya yaymasını anlatır.

Destanda Pericahan adlı karakterin tembel olduğunu ve çalışmak istemediğini görürüz. Buna karşın olarak Tarlacı Kız ona:

*“Bu azad ölkede, azad torpakda,
İlham alır bağ-bağban, yarpağ da,
Sen de ireli dur, kalma kırağda³⁹,
Bir gör sosyalizmin barın, a tembel!”* (Ahundov, 1972: 345).

Diyerek onu çalışmaya zorlar ve aslında Pericahan çalışarak kendi sıkıntılarından kurtulur. Hatta rahatsızlık duyduğu bel ağrısından da bu sayede kurtulmuş olur.

³⁸ Növcavan- Genç

³⁹ Kırağ- Kenar

*“Hayatın sebebi, elmin ocağı,
Halka verir pür kamalı müellim,
Dünyanın sirrini eyleyir beyan,
Her bir işden edir halı müellim.
Savadsız insanlar kor gelib gedir,
Adı olmaz, özü var, gelib gedir,
Savadlı adamlar düir gelib gedir,
Dürden olur çok bahalı müellim.
Kimiydi baş tapan kışın, baharın,
Elinde kalmıştı zülmkar⁴⁰ çarın,
Savadi yokuydu mezlum halkların,
Ders verdi eyledi elim müellim.
Elmdir sosyalizmin dayağı,
Möhkem⁴¹ tutub elde çekiç-orağı,
Müellimdir kommünizmin çırağı,
Işık salır, açır yolu müellim.
Pervane fehr edir⁴² bele zamana,
Geniş dünya açtı, verdi insana,
Varmı yol gösteren bütün cahana⁴³ ,
Dahi Lenin kimi ulu müellim ” (Ahundov, 1972: 365-366).*

Öğretmenlerin isteği üzerine Âşık Pervane bu şiiri seslendirir ve komünizmin bu yolda bir ışık olduğunu dile getirir. Şiirinin sonunda ise Lenin`i başöğretmen olarak görür. Bunu yapmakla öğretmenlerin şanını yükselttiğini, onların ne kadar değerli olduğunu söyler. Komünizm ışığında öğretmenler insanları cehaletten kurtarıp onlara doğru yolu gösterirler.

Destanın sonunda ise herkesi komünizme davet eder ve bu güzelliği her kesin görmesini arzular.

*“Âşık Hesên deyir dastan,
Dillerinin hüneri var.
Sosializmin, kommünizmin,
Ellerinin hüneri var.
Sovet kızı, çokdu gücü,
Kollarının hüneri var.
Bu pambığı artırmağı,
Ellerinin hüneri var.
Orden takan, düzgün çıkan,*

⁴⁰ Zülmkar- Zalim

⁴¹ Möhkem- Sıkı

⁴² Fehr etmek- Gurur duymak

⁴³ Cahan- Cihan

Âşık Sultan tarafından kaleme alınan bu destanda Hasan ve Aynahanım adlı kahramanlar insanlara her şeyden önemli olan şeyin çalışmak olduğunu söylüyor ve kahramanın sevdiğine kavuşması için eski destanlardaki gibi zorlu sınavlardan geçmesi gerekmiyor, aksine kahramanın evlenmesi için düzgün bir işinin olmasının yeterli olduğu gösteriliyor. Sevdiği kızla evlenmek için ipek böceği yetiştirir ve gördüğü işle örnek bir işçi olur.

Diğer kahramanımız olan Aynahanım, kendisine Tarlacı Kız denmesini ister ve eğitimden daha çok tarlada çalışarak kendini rejimin bir parçası olarak göstermek ister. Hatta madalya alabilmek için gece gündüz çalışır ve bu isteğine sonunda kavuşur. “İş insanın cevheridir” diyen Tarlacı Kız Lenin`in emri ile verilen bu madalyayı büyük bir gururla alır ve gençleri çalışmaya teşvik eder. Devletin hizmet kollarını destanda rejime uygun şekilde değinerek kaleme alan Âşık, rejimin propagandasını yapmaktadır.

B. Soltan ve Gendap Destanının İdeolojik Yönleri

Otobiyografik bir destan olan Sultan ve Gendap destanında kolhozla ilgili faaliyetlere açıkça yer verilmiş, komünizmin propagandaları hikâyenin bir çok yerlerinde ortaya çıkmıştır. Gendab’a olan aşkını anlatan Âşık Sultan aynı zamanda kolhoz ve sovhoz işçilerinin, meyve bahçelerinde çalışan gençlerin hayatını da anlatır.

*“Âleme düşüb şöhretin,
Yaşa, yaşa, sen, a sovhoz,
Kommünizmin dayağısan,
Çıkarıbsan şan, a sovhoz.
Mülkedarı⁴⁴ ezenlere,
Ayakyalın gezenlere,
Her bir derde dözenlere,
Verdin hayat, can, a sovhoz.
Gendab tarifini eler,
Ele, obaya ses salar,*

⁴⁴ Mülkedar-Büyük çiftlik sahibi

*Şenine havalar çalar,
Okuyur her zaman, a sovhoz.” (İsmayılov-Elekberli, 2011: 12-13).*

Sovhoz, Komünist rejimin ekonomi politikaları sonucunda çiftçilerin elinde bulundurduğu toprak parçalarını devletleştirerek kurulan üretim çiftliklerinin adıdır. “Rejimin hemen sonrasında kurulan sovhozlar, özellikle zenginlerin elinden alınan topraklardır” (Turan, 2011: 317). Yeni yaşam alanlarından birisi olan sovhoz komünizmin en önemli yapıtlarındandır. Sovhoz parası olmayan, yalınayak dolaşan, fakir fukaraya yardım eden bir tarım işletmesidir. Bu sebeple de her tarafa mutluluk getirir, her tarafı canlandırarak yeni hayat verir. Destanda Moskova’ya giden kahramanımız şehrin güzelliğine hayran kalsa da vatanına özlemini dile getirmiştir.

*“Dilimde ezberdi adın,
Menim vetenim, vetenim.
Bütün beşerin muradı,
Menim vetenim, vetenim.
Düşmenlerden kisas aldın,
Hainleri derde saldın,
Kommunizme mayak⁴⁵ oldun,
Menim vetenim, vetenim.
Kardeş deyene kardeşdi,
Sırdaş olana sırdaşdı
Düşmenlere ağır daşdı,
Menim vetenim, vetenim.
Âşık Sultan sazı aldı,
Basıb sinesine çaldı,
Adını dastana saldı,
Menim vetenim, vetenim” (İsmayılov- Elekberli, 2011:7-8)*

Vatan özlemini dile getiren Âşık Sultan, düşmanları korkutan, kardeşe kardeş olan bir ülkedir vatanım diyerek, komünizme bir deniz feneri gibi yol gösteren, doğru yola yönlendirendir diyerek vatanını övmektedir.

“Ne olaydı, güzel Moskova’nı göreydik, onun şehirlerinden söz-sohbet geçireydik” (İsmayılov- Elekberli, 2011, 6) şeklinde dua eden Sultan’ın, söylediği bu

⁴⁵ Mayak- İşaret, Deniz feneri

söz aslında şehrin güzelliğini övmek değil, komünizme duyulan sevginin göstergesidir. Âşık Sultan, Moskova'yı o kadar çok seviyor ki, şehri düşündüğü zaman sevgilisini bile unutuyor.

*“Ey büyük Moskova, hürmetli dostlar
Salamım var Azərbaycan'dan size.
Her bir kolhozçudan, her ziyalıdan,
Her mektebli kızdən, oğlandan size.
Sultanam, halkımın aşığıyım men,
Mene ilham verir partiya, veten,
Salam getirmişem halkın dilinden,
O azad, o hoşbaht⁴⁶ dövrədən size”* (İsmayilov-Elekberli, 2011: 8-9).

Moskova'nın güzelliği ve büyüklüğü ile birlikte partiyi de övüyor, komünizmi ve vatanını ana konu olarak gösteriyor. Selam getirdim diyerek hitap ettiği insanların emekçi grubundan olması da ayrıca dikkat çekiyor. Moskova'dan döndükten sonra insanların orayı merak etmesi üzerine Sultan'ı kendi köylerine davet ederler ve ondan gördüklerini anlatmasını isterler. Buradan görüldüğü üzere Azerbaycan'ın her tarafını gezen Sultan insanların rejime sempati duymalarını sağlamıştır.

Hikâyedeki dikkat çekici bir diğer olay ise Gendap ile Sultan'ın Bakü'de yapılacak olan festivale davet edilmesidir. “Dinî ve millî bayramları Türklerin elinden alarak onların yerine; şenlik, eğlence, festival, karnaval ve parti gibi insanların bir araya geldikleri törenlerin düzenlendiği bilinmektedir” (Akman, 2008: 272-275).

Destanın ilerleyen kısımlarında Sultan bir diğer şiirinde komünizmi övmektedir:

*“Hele dan yerine şafak düşmemiş,
Yollanır çöllere bizim mayaklar,
Güneş kimi âleme ıfık verir,
Benzer al sehere bizim mayaklar.
Bol mahsul uğrunda çalışıb her an,
Çok yaşayır, önde gedir durmadan,
Hüner meydanında yaradır destan,
Koy düşsün dillere bizim mayaklar.
Şair Sultan, seni coşturur zahmet,
Deryadı kalbinde temiz muhabbet.*

⁴⁶ Hoşbaht- Mutlu

*Gedir komünizme kolunda küvvet,
Ruh verir ellere bizim mayaklar” (İsmayılov- Elekberli, 2011:
35-36).*

“Âşık Sultan ve Gendab” destanının Âşıklar Kurultayındaki kararlar doğrultusunda oluşturulan halk hikâyelerinden biri olduğunu Bakü’de düzenlenen festival alanının isminin “Lenin Meydanı” olması kanıtlıyor. Buraya toplanan insanlar arasında parti üyeleri de bulunmaktadır. Sultan kalabalığın dikkatini üzerine çekebilmek ve partiye daha fazla insanın destek vermesi adına bir şiir okur:

*“Kommünizma yollar açan,
Bizim aziz partiyadı.
Yurdumuza ıstık saçan,
Bizim aziz partiyadı.
Tutup sülhün bayrağını,
Üste çekiç, orağını,
Kuran elin növrağını,
Bizim aziz partiyadı.
Elimizin ay seferi,
Sovet halkının zaferi,
Şair Soltan’ın dil ezberi,
Bizim aziz partiyadı” (İsmayılov-Elekberli, 2011: 42-43).*

Alkışlarla karşılık verilen bu şiirde partinin görmüş olduğu işler vurgulanır, iktidarı elinde tutan parti diyerek komünist partiyi işaret eder. Şiirde çekiç ve orak olan bayrak ise elbette ki Komünist Partinin bayrağıdır.

“Sultan ve Gendap hikâyesinde, sadece komünizm propagandası yapılmamış, komünizmle yönetilen şehirlerdeki yaşam da gözler önüne serilmeye çalışılmıştır. Bakü’deki festivale, kızlardan ve erkeklerden oluşan karma bir genç topluluğu katılmaktadır” (İsmayılov- Elekberli, 2011:32).

Destanda dinle ilgili konular da yer almaktadır. Kızla erkeğin bir arada yapacakları her türlü işin zararsız olduğundan söz edilmektedir. Hikâyede Sultan ile Gendab’ı ayırmak isteyen bir hoca vardır ve büyü yaparak iki aşığı birbirinden ayırmıştır. İnsanların gözünde olumsuz biri olarak gösterilen hoca karakteri din adamlarının itibarlarını yok etme politikası üzerine kurgulanmıştır.

*“Men seni adam bilirdim,
Böhtançısı⁴⁷ yaman, molla.
Araları karışdırıb,
Fitne-fesat salan, molla.
Günde girib min bir dona,
Kelek⁴⁸ gurursan insana.
Bu hile yaraşmır sana,
Deme ganmır galan, molla.
Dünyanı karışdırırsan,
Hemişe ara vurursan,
Yetene kelek gurursan,
Şeytansan ki, şeytan, molla.
İnsan kimi dolan barı,
Kuraşdırma yalanları,
İtirmisen etibarı,
Olmusan bir ilan molla.
Hasil olmaz heç dileyin,
Bir gün açılır keleyin,
Boşa çıkar çirkin şeyin,
Gel sen sakit dolan, molla.
Özün fikirleş halına,
Son koy bu keyl⁴⁹ i-kalına,
Bu Sultan deyer canına,
Daraşır her insan, molla” (İsmayilov- Elekberli, 2011: 30)*

C. Ferhat ve Şirin Hikâyesindeki Değişimler

Azerbaycanlı Âşık Ali tarafından rejimin isteği ile tekrar düzenlenen “Ferhat ve Şirin” hikâyesi kendisinden önceki nüshaları arasında farklılık göstermektedir. Sovyetlerin iş birliğine önem vermesi bu destanda kendini göstermektedir. Hikâyenin ilk kısımlarında karşımıza çıkan bir olayda Ferhat taş yontarak babasına yardım etmesi, baba oğul birlikte saray inşa etmesi, fakat tek başına bir inşaat işini ise bitirememesi iş birliğine bir örnektir. Komünizm düşüncesine göre herkes ekmeğini kendi kazanmalıdır ve bu destanda Ferhat yolculuğu boyunca karşısına çıkan engellerle tek mücadele eder, hatta çekeceği kanal için kendi kazmasını kendisi yapar.

⁴⁷ Böhtan- İftira

⁴⁸ Kelek- Hile

⁴⁹ Keyl- Hacim, Ölçü birimleriyle ölçmek

Sovyetler okuma yazmaya büyük önem verdikleri için destanda Şirin karakterinin mektup yazması, saraya gönderilen mektubun olayları değiştirmede yardımcı olması rejimin destana uyguladığı ideolojinin birer örneği sayılabilir.

D. Aslı ve Kerem Destanında Sovyetlerin İzleri

Aslı ve Kerem destanının 1938 yılında çıkan nüshası ile 1850'li yıllara ait nüsha arsında bir karşılaştırılma yapıldığında Bolşevik rejiminin izleri çok açıkça görülebilir. “Allah Teâla Hazretleri”, “Allah-ü azümüş’şan”, “Kadir Mevla”, “Kadir Allah”, “Hızır Aleyhisselam”, “Hakk” ifadelerinin 1850'li yıllara ait olan örneğinde sık sık rastlansa da 1938 yılına ait olan Aslı ve Kerem destanında bu ifadelere çok az sayıda yer verilmiştir. Destanın ilerleyen kısımlarında Kerem'in yanına gelen hacıların onunla konuştuktan sonra Allah'a ısmarlayarak” yola koyulurlar. Fakat 1938 yılına ait örnekte ise bu detaya yer verilmemiştir. Kerem ile Aslı arasında olan aşk, eski nüshalarda bulunan aşktan çok farklıdır. Buradaki aşk gelenekten uzak, yeni döneme uygun şekilde yapılandırılmıştır. Örneğin; Kerem zorla Aslı'yı öpmeye kalkar fakat Aslı buna izin vermez ve “bizi rüsva edeceksin” der ama Kerem buna aldırmaz etmeyerek Aslı'yı zorla öper.

2.3 Âşık Şiirleri Üzerine

Âşık yaratıcılığının bir diğer örneği de sazla birlikte söylenen Âşık şiirleridir. Komünizm ideolojisini yaymanın en iyi yollarından olan Âşık şiirlerine rağbet o dönemde çok büyük olmuştur. Hümmet Alizade'nin katkılarıyla Bolşevizm ideolojisini kendinde taşıyan bu şiirler 1937 yılında “Lenin ve Stalin'e yazılan Âşık şiirleri” adı altında yayımlandı.

*Müsavat⁵⁰, menşevik⁵¹, daşnaq
Axıdıldı selə, Lenin!*

⁵⁰ Müsavat- 1918 yılında Azerbaycan Cumhuriyetinde iktidar partinin adı.

⁵¹ Menşevik- Menşevik kelime anlamıyla “azınlık” demektir. Lenin ile Martov arasındaki çatışmanın neticesi olarak Menşevikler ortaya çıkmıştır.

*Soruşdu məzlumların
Halın gülə-gülə Lenin!*

(*Âşık Ali*)⁵²

Mazlum kitlenin umudu olarak gösterilen Lenin şiirde halka değer veren, onu menşevik, daşnak ve müsavat partilerinin zulmünden kurtardığını söylüyor. Şiir “Axıldıldı sele” mecaz olarak kullanılan bu sözde selin nasıl önüne çıkan her şeyi yutup götürdüğü gibi, Lenin’de karşısına çıkanları sel gibi akıttığını söylüyor. Fakat şiire genel olarak baktığımızda edebî sanatlar bakımından yoksun olduğu, şairin bu şiiri coşkun ilhamı ile değil de, rejimin dayatması üzerine yazdığı aydın bir şekilde anlaşılabilir.

*Müsavatın halın deyim:
Çok yana-yana gitdiler.
Ayak alıp yüz tutdular
Çöl, biyabana⁵³ gitdiler.
Yaponiyaya, İtaliyaya,
Firengistana⁵⁴ gitdiler.
Men ki yanında değildim,
Belki, İrana gitdiler.
Hamısını qerq eledi⁵⁵
Derya, ümmana⁵⁶, yoldaşlar!*

(*Kazım*)⁵⁷

Şiirde yeni söz olan “yoldaş” kelimesi kullanılmıştır. Azerbaycan Cumhuriyeti’ni kuran Musavat partisinin Lenin’den korkarak dünyanın dört bir yanına İran, Japonya, İtalya, Fransa gibi ülkelere kaçtığını söyleyerek partini halkın gözünden düşürmeye çalışmıştır. Bunu başaran ise yoldaşlık olmuştur. Diğer anlamı ile rejime hizmet edenler:

*Qoç kimi meydanda merdana durdun,
Daşnaq⁵⁸, müsavata darbeler vurdun,
Çalışdın sonunda hoş hayat kurdun,
Mahv eledin kec⁵⁹ düşmanı, Stalin!*

⁵² <http://goyce.az/news.php?id=1072> Erişim tarihi: 27.04.2021

⁵³ Biyaban- Beyaban, çöl

⁵⁴ Firengistan-Fransa

⁵⁵ Qerq etmek- Gömülmek, batmak, boğulmak

⁵⁶ Ümman-Umman

⁵⁷ <http://goyce.az/news.php?id=1072> Erişim tarihi: 27.04.2021

⁵⁸ Daşnak-Taşnak radikal milliyetçi Ermeni siyasi partisi.

⁵⁹ Kec-Köttü, ters

“Koç gibi” ifadesini kullanarak benzetme yapan şair, Stalin`in gelmesi üzere harabeye dönmüş ülkesinin bahara döndüğünü, diğer anlamla yeniden can bulduğunu anlatıyor. Buradan da görüldüğü üzere halkın arasında Sovyetler Birliğinin propagandası yapılmakta.

Aşıq Memmed de diğer Âşıklar gibi Müsavat ve aynı zamanda Daşnak ve Menşeviklerin dönemini çile olarak anlatır, çarlık dönemine özlem duyması ve Sovyetlerin gelişi ile ülkede adaletin düzenlendiğini, özgürlüğün sağlandığından yazıyor:

*Ay yoldaşlar, qulaq asın,
Size hekayet danışım:
İstibdaddan, Nikolaydan,
Acı şikayet danışım;
Müsavatdan, menşevikden,
Daşnaqdan zillet danışım;
Gözümüzle odlar götürdük,
Batmışdı millet danışım;
İndi azade yaşarıq
Hökmü adalet danışım.
Bin dokuz yüz on dördde
Oldu cahan müharibesi,
On beşde, on altıda
Çekildi qovğanın⁶¹ behsi,
Min dokuz yüz on yeddide
Ucaldı Sovetin sesi;
Nikolay taxtdan salındı,
Kesildi bey, han nefesi;
Müsavat, daşnak, menşevik
Her cüre düşmanı gördük.
İyirminci ile geldik
Azerbaycan Sovetleşdi.
Bey, han, ağalar mehv oldu,
Müsavat, daşnaklar qaçdı;
Xarabalar , vatanımız
Yeniden abadlaşdı ,
Ölkeni abad eyleyen*

⁶⁰ Zimistan-Harabelik

⁶¹ Qovğa- Kavga

Beşillik planı gördük. ⁶²

Yukarıda bahsi geçen bu şiirde şair 1914 senesinde başlayan I. Dünya Savaşının çıkmasından, 1915-1916 senelerinde ise bu savaşın sonlanmasından bahsederek 1917'de kurulan Bolşevizm rejiminin Azerbaycan'la ilgili tarihi olayına da yer vermiştir. Fakat şiirde söylenenler bir propagandanın izlerini taşımaktadır. 1918 yılında kurulan Azerbaycan Cumhuriyeti'ni kötülüyor, partilerine düşman gözü ile bakıyor. Bununla yetinmeyen şair 1920 senesinde Azerbaycan'ın Sovyetler tarafından kontrol edilmesinin bir zafer olarak vurguluyor, “düşman” ülkeyi mahvetmesinden sonra Sovyetler burayı güzelleştiriyor, ona yeni hayat veriyor. Şiir sonunda verilen beş yıllık plan ifadesi 1928-1932 yıllarında Sovyetlerin işgal ettiği topraklarda uyguladığı siyasi politikası idi. Bu politika gereği kolhozla birlikte kolektif tarım sistemi yaratıldı. Planın aslı sanayileşmeye dayanıyordu. Bu değişim birçok halk arasında sıkıntılar yaratmaktaydı. Örneğin Türkmenistan SSCB'de halkın çalışma alanı pamuk üretimi olduğundan yeni sistemde gıda ürünlerinin üretimi oldu. Bu nedenle de köylüler bu değişime ayak uyduramadıklarını dile getirdi.

Tabii ki, Âşık şiirinde esas mesele geçmişin tenkidinden daha çok yeniliğin empoze olunması idi. Yenilik ise Lenin'le başlıyordu. Onun için de Âşıklarımız Lenin'in çocuk yaşlarından devrimci yaşlarına kadar olan döneme şiir yazmışlar.

Örneğin, Muhtar Babaoğlu'nun “Lenin” şiirine dikkat edelim:

*Anan seni tevellüde⁶³ varanda,
Gün gibi aleme doğan sen oldun!
Kız-gelinlər hoş laylanı çalanda,
Humarlanıb⁶⁴ şirin yatan sen oldun!
Arvadlara⁶⁵ öz hakkını öğredən,
İşçilere, köylülere bildiren,
Rehber olub yollarını gösteren,*

⁶² <http://goyce.az/news.php?id=1072> Erişim tarihi: 30.04.2021

⁶³ Tevellüd- Belli bir zaman içinde doğum

⁶⁴ Humarlanmak- Süzülmüş, halsiz

⁶⁵ Arvad- Kadın

*Doğru yolu doğru tutan sen oldun!
Düşmanlar elinden çekdiler haşa,
Mezlum milletleri sen saldın başa,
Ay hezarat , ehsen böyle yoldaşa!
Ahir maksadına çatan sen oldun!*⁶⁶

Lenin`in doğumundan başlayarak ondan hayata özgürlük katmaya gelmiş biri gibi söz edilmesi dikkat çekmektedir. Şiirde kadın özgürlüğünü Lenin`in getirdiğini, insanlara örneğin köylülere doğru yolu göstererek onları zulümden kurtaran bir lider olduğunu vurgulamakta.

*Mən Əfruzam ayrılıram elimdən,
Zara gəldim bəyin, xanın əlindən.
Məni də qoş, Abbasqulu , dəstənə,
Adım düşsün nəğmələrə, dastana.*

*Qırıldı qanadım, qolum yox.
Dörd yanımda düşmənim çox, zalım çox.
Səndən başqa kimsənəm yox, kimim yox.
Məni də qoş, Abbasqulu, dəstənə,
Adım düşsün nəğmələrə, dastana.*

*At minərəm, bir ər oğlu ər kimi,
Döyüslərə girişərəm nər kimi,
Qoruyaram Sədərəyi, Kərkimi,
Məni də qoş, Abbasqulu, dəstənə,
Adım düşsün nəğmələrə, dastana..* (Şamil,2001: 81-82)

“Kızıl Tabur” adı verilen partizan çetesinin lideri olan Abasgulu bey Şadlinski`ye yazılmış bir şiirdir. O dönemde halkın bey, han düşüncesinden uzaklaşarak Sovyet ideolojisini kabul etmesinde önemli bir rol oynamıştır. Şiirde bey, han elinden isyan eden, onun zulmünden kurtulmak isteyen Efruz isimli karakterin Abasgulu`ya seslenmesini görüyoruz. Onun destesine katılarak kendisinin nağmelerde, destanlarda isminin duyulmasını arzu ettiğini de dile getirmiştir. Aslında şiirde bu ifadelere yer verilmesinin önemli bir rolü vardır. Şöyle ki, destanda veya nağmelerde kahramanların isimleri söylenilir, Efruz`da kahraman olmak için

⁶⁶ <http://goyce.az/news.php?id=1072> Erişim tarihi: 30.04.2021

Sovyetlerin tarafından savaşmak ister, yani Sovyetleri seçen, onlarla birlikte savaşanlar birer halk kahramanıdır düşüncesi aşılanmaktadır.

Sovyetleri öven şiirlerle birlikte onlara karşı gelen, gerçek hakk Âşıkları da vardı. Onlardan birisi de Bilal isimli Âşıktır.

*Âşık Bilal möhkem yapış halaldan,
Öğüd aldın sen ki, Âşık Calaldan,
Çalış elin üzülmesin mahaldan,
Zalımın gaydına galandan olma.* (Gasımov, 2011: 100)

Burada Âşık Bilal Sovyetleri öven Âşıklara karşı gelerek “ Zalımın gaydına kalandan olma” ifadesini kullanıyor, Âşık Calal’ın yolunu devam ettirdiğini ve bu nedenle halka doğruları göstermesi gerektiğini söylüyor.

2.4 Destanlar ve Kaçak Edebiyatı

Azerbaycan halk edebiyatının diğer bir örneği olan destanlar devrin olaylarını insanların gözünden anlatılması için yaratmış oldukları bir türdür. Halkın umudu ve hayalleri bu destanlarda yerini almış ve yaratılan kahraman bu umudu doğrulamak için mücadele veriyor. Elbette ki, bu savaşta o yalnız değildir, onun yanında silah arkadaşları da bulunuyordur.

Sovyet döneminde dilden dile geçerek söylenen bu destanlar halk arasında çok meşhurdur. Bunlardan “Köroğlu”, “Kaçak Nebi”, Feteli Han” vs. destanlar sevilerek anlatılıyordu. Rus emperyalizmi bu durumu kendi çıkarları için kullanmaya başladı. O dönemde Âşık Hüseyin Cavan’ın “Hüseyin ve Servinaz”, “Bakü Gızları”, “Kelbecer Hatıraları”, “Moskova Seferi” Hasan Pervane’nin “Tarlacı Gız”, “Hasan-Aynahanım”, “Hasan-Durnahanım”, Âşık Esed’in “Nizami ve Afag”; Âşık Ali’nin “Ferhat-Şirin”, “Şehzade Behram”; Âşık Haspolat’ın “Valeh ve Taleh”; Şair Nebi’nin “Dilsuz ve Hazangül” isimli destanlar bu ideolojinin mahsulü idi.

“Bakü Gızları” destanında; “Partiyanın nefesiyle Çiçeklenib arzular gelib bize yoldaş olub” ifadeleri de bunun bir örneğidir. Sevinç adlı karakterin Lenin için

söylediği övgü dolu sözleri de o dönemde neye hizmet ettiğinin bir göstergesidir. Ayrıca şiirdeki “Yoldaş” kelimesinin arkadaş kelimesinin yerine söylenmesi de rejimin etkisidir. “Bütün beşer rahmet okur Lenin gibi rehber. Onun derin kelmeleri can verir yüreklere”

“Kaçak Nebi”, “Molla Nur”, “Kaçak Kerem”, “Kaçak Tanrıverdi” destanlarında halkın gerçek düşüncesi gizli şekilde yaşatılıyordu.

“Kaçak Nebi” destanı Ruslar’a karşı yazılmıştı. “Nebi rusları burda qoymadı” ifadesi de bunun kanıtıdır. Lakin, kazak, pristav, urjadnik, konvoy kelimeleri destanda kullanılsa da Kuzey Azerbaycan varyantında Ruslar onlarla ilgili kısımları değiştirmiştir”.(Hasangızı, 2011: 28)

Bölüm 3

SONUÇ

1920-1930'lu yıllar Azerbaycan tarihinde ve kültüründe önemli yere sahip olmakla birlikte, halkın yaşam tarzı ve geleneğinde de büyük etkiye neden olmuştur. İşgalin ilk yıllarından itibaren tüm Türk topraklarında kendi egemenliğini yaymakta olan Rusya halkları kontrol altında tutabilmek için onun folklorundan yararlanmıştır. Rejimi övdüğü, sisteme karşı gelmediği sürece bir “Sovyet insanı”na dönüşen bu kitle aslında Bolşevizmi sevdiği için değil baskıya maruz kaldığı için “Sovyet insanı”na dönüşmüştür. 1920-1930'lu yıllara ait folklor metinlerini incelediğimizde propagandalara geniş yer verildiğini, yaratılan yapmacık kahramanların gerçekte hiç bir alakasının olmadığını görmekteyiz.

Şiirler kısmında da görüldüğü üzere yeni ifadelerin kullanılması, aslında kültürün değişimine yol açmaktaydı. Yalnızca folklor örneklerinde değil, yaşam tarzının değişerek solhoz, kolhoz gibi kültürden uzak bir yaşam tarzının zorla halka aşılması da kültüre karşı bir propaganda idi. Bu değişimlerin arkasında SSCB ve onun kurmuş olduğu gizli plan duruyordu.

Çalışmamızda Sovyetlerin etkisi altında yaranan halk hikâyelerinden ve Âşık şiirlerinden birkaçını incelemeye çalıştık. Ayrıca bu incelemeler dışında Aslı ve Kerem, Ferhat ve Şirin, Köroğlu destanlarının tahrir edilerek yeniden oluşturulmasını ve bu değişimden sonra ortaya çıkan varyantları karşılaştırdık.

KAYNAKLAR

Aslan, B. (2004), *Azerbaycan'da Latin Alfabesine Geçiş Sürecinde*, Yeni Yol Gazetesi

Ahundov, E. (1972), *Azerbaycan dastanları*, 5. Basım, Bakü: Elm Neşriyyatı

Akman, E. (2008). *Sovyetler Birliği döneminde Azerbaycan'da folklor politikaları ve çalışmaları*, Ankara: Barış Platin Kitap.

Antonyan, G. (1955), *Ermeni ve Azerbaycan halklarının edebi ilişkisi*, Bakü: Azərneşr Yayıncılık

Bayat, F. (2009), *Türk destancılık tarihi bağlamında Köroğlu destanı*, İstanbul: Ötüken Yayınları

Çemenzeminli, Y.V. (1993), *Harici siyasetimiz*, Bakü: Azərneşr Yayıncılık

Elçibey, E. (2004), *Bütöv Azerbaycan Yolunda*. Bakü: Nurlar Neşriyyat-Poligrafiya Merkezi

Elibeyzade, E. (1998), *Azerbaycan halkının menevi ve medeniyet tarihi*, Bakü: Gençlik Yayıncılık

Gasimov, C. (2011), *Azerbaycan folklorşünaslığı ve Sovyet totalitarizmi*, Bakü: Nurlan Matbaası

Gasımov, C. (2001), *Edebi Mehkemeler*, Bakü: Zerdabi LTD

Gasımlı, M. (2003), *Ozan-Âşık seneti*, Bakü: Uğur Yayıncılık

Gasımlı, C. (2019), *Şahitler Şehitler*, Bakü: Gençlik Yayıncılık

Hasangızı, A. (2011), *Âşık yaradıcılığı mühaciret folklorşünaslığında*, Bakü: Azərneşr Yayıncılık

Hüseynoglu, A. S. (2012). *Azərbaycan Edebiyatı Tarihinin Yeni Metotla Yazılmasında Emin Abid'in Rolü*, Bilig Dergisi, s 60

İsmayıl, R.(26 Ocak 2019). *Letifeler*, Adalet Dergisi, S 6

İmrani, R (1998), *Muğam tarixi*, 2. Basım, Bakü: Elm

İsmayılov, H. ve Elekberli, A.(2011). *Azərbaycan folkloru külliyatı*, 24. Basım. Bakı: Nurlan Neşriyyat.

İmanquluyeva, A. (9 Ekim, 2009), *Novruz Şerq olkelerinde*, Bakü: Edebiyat Gazetesi

Kaşgarlı, M. (1985), *Dîvânu Lugâti't-Türk*, 1. Basım, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları

Muradov, N. (2014), *Mehmet Said Ordubadi-Nevruz kimden kalmıştır?*, Lefke: Ali Siyasi Maarif İdaresi Neşriyatı

Nebiyev, B. ve Garayev, Y. (1999), *Halk Maneviyatının Güzgüsü* (“*Kitab-i Dede Korkut*”), Bakü: İlim Yayıncılık

Özkan, İ. (1997), *Köroğlu Destanı'nda Kahraman ve Atının Doğuşu ile İlgili Motiflerin Tahlili*, Ankara: Türk Kültürünü Araştırmaları Enstitüsü Yayınları Dergisi

Pirsultanlı, P. (2012), *Azerbaycan Ağız Edebiyyatında Bayatılar*, Gence: Gence Devlet Üniversitesi

Şamil, A. (2001), *Dastanlaşmış Ömürler*, Bakü: Seda Yayıncılık

Tehmasib, M. ve Kasımlı, M. (2005). *Azerbaycan Dastanları*. 2. Basım, Bakü: Lider Matbaası

Turan, R. (2018), *Kuzey Azerbaycan'da Modern Ulusal Kimliğin Gelişim Sürecine Genel Bir Bakış*, Erzurum: Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü

Yaman, A. (2008), *Sovyet Siyasi Tarihinde İslam ve Ateizm Mücadelesi: Sovyet Dönemi Kazak, Özbek ve Kırgız Ateizm Literatürünün Analizi*, II. Uluslararası Sosyal Bilimciler Kongresi, Bışkek

Yıldırım, A. (2004), *Seçilmiş Eserleri*, Bakü: Önder

EKLER

Sovyetler döneminde yaşamış Âşıklar

Âşık Bilal ve Şamaxı Âşıqları

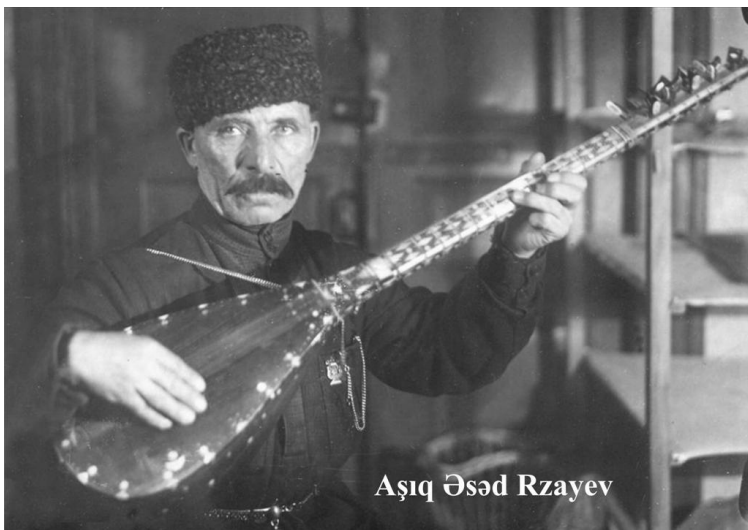

Âşık Abdülazim

Aşıq Əli (Tovuz) öz dəstəsiylə

Âşık Ali ve grubu

Aşıq Əsəd Rzayev

Âşık Esed Rzayev

Aşiq Hümmət, balabancı Talıb

Âşık Hummet ve Balabancı Talıb

Aşiq Hüseyin

Aşiq Hüseyin Bozalqanlı

Aşiq İsaq Qara oğlu
(Goranboy r-nu Qazaxlar k.)

Aşıq İslam

Aşıq Məhəmməd Rzayev
(Aşıq Əsədın qardaşı)

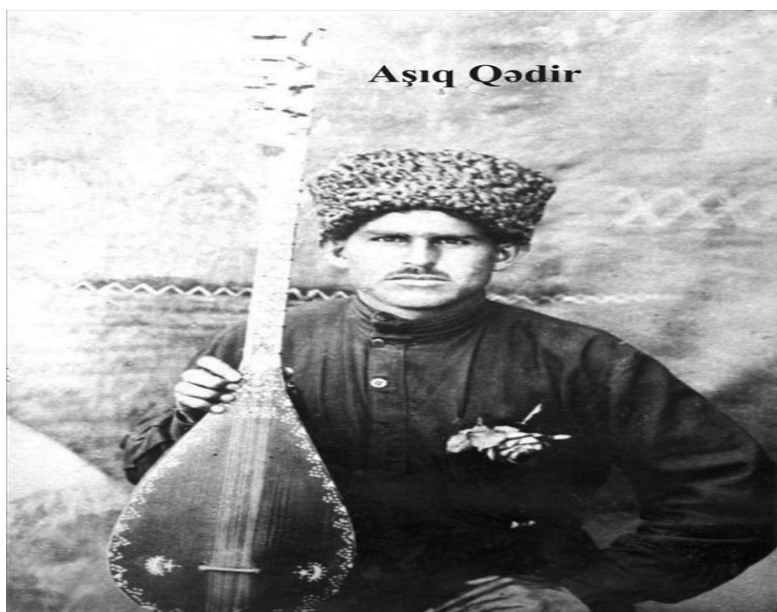
Aşiq Nəcəf (Tovuz)

**Aşiq Nəcəf Məhəmmədov –
Aşiq Ələsgərin qardaşı oğlu**

Aşiq Qara Mövləyev (Gəncə)

Aşıq Mirzə, Aşıq Hüseyn Bozalqanlı,
Aşıq Əsəd, Aşıq Nəcəf